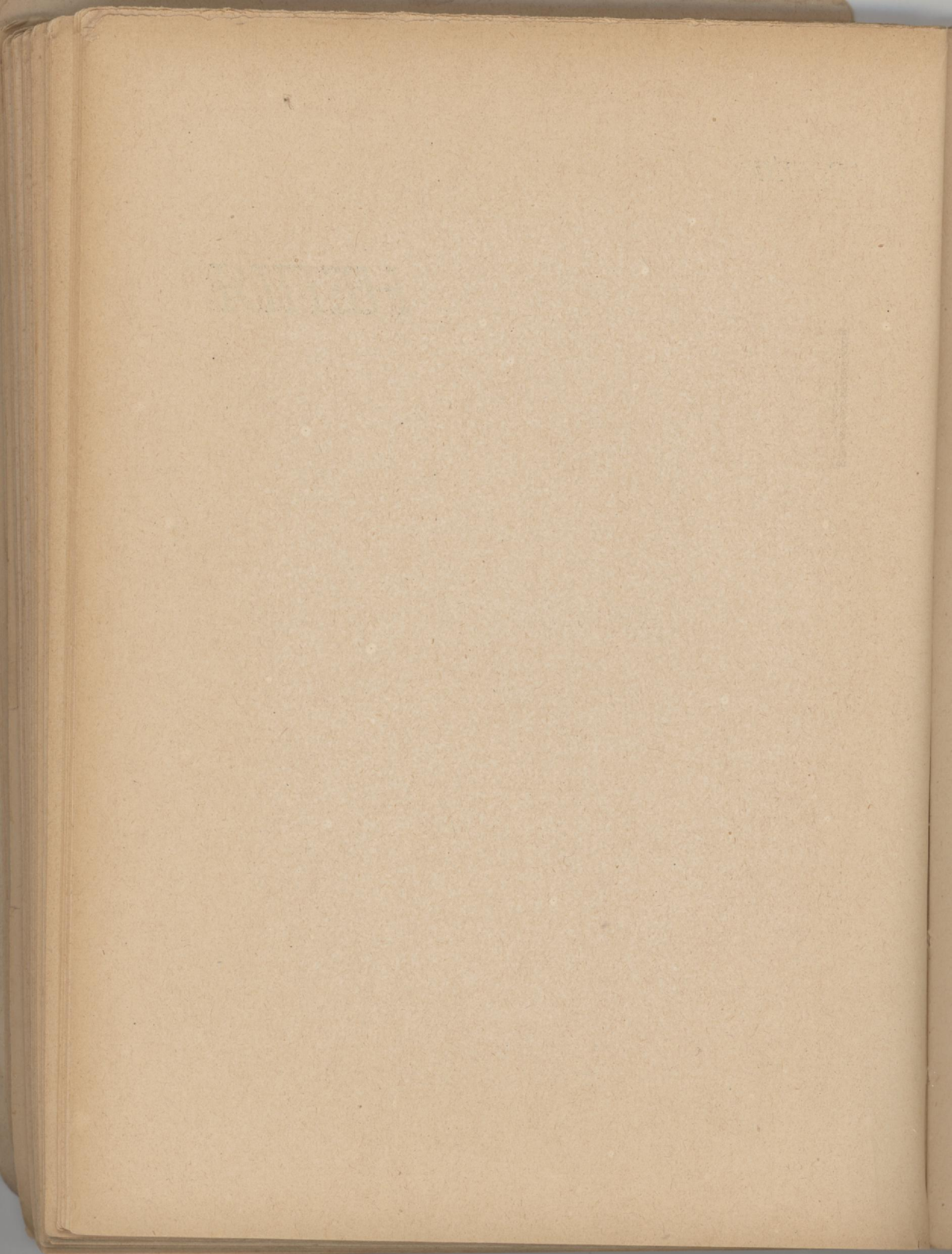

ГР. ЕПІК

НЕПІЯ

БОГОДНІ Ріпа прокинулась, як завжди. В кімнаті була напівтьма, і тільки крізь віконниці сонячними смужками заглядав дозрілий день. Здавалося, що за вікном соромливо зупинився білий гігант і прохи примружив очі, лякаючись підвести пеплі повіки, щоб не сполохати Ріпи. Вона злягла на рівну оголену руку, підвела другу й легко кинула її білою лінією. Чомусь усміхнулася й потонула в усмішці цій, як у сонячних бризках. Хутко звільнилася від укривала й сіла до роялю.

Кімната вщерть налилася повними акордами сонати, і Ріпа ніби навмисне, не шкодуючи, щедро розливала їх. Вона гойдалася в звуках, ніби понула, то виринала знов у безмежно зелених степах, юних, як юнб самої Ріпи, і повних, як радість. Сміливо йшли клавіятурою її майстерно випончені пальці, ритмічно похипувалась голова, пламеніли очі, і тільки иноді вона ховала їх за довгі й рясні віі. Тоді здавалося, що юна Ріпа спить, що її приваблива поспать зливалася з хвилюючими звуками, здавалося, що це тільки оманний сон, який спрашно порушити, з яким хотілося-б лишитись довго, без кінця, як безконечна молодість людська.

Ще останні напружені акорди — і Ріпа в мовчанні склала руки. І одразу спало чомусь боляче, як буває тоді, коли з вами навіки прощається рідний хтось, дорогий вам. Поволі завмираючи, далеко пливли глибокі октави, заливаючи пугу.

Ріпа підвелася. Тонка накидка колихнулася, і крізь неї лягли пругкі й чіткі лінії тіла. Вона довго ходила по кімнаті, і кожний її крок був граційний, як приплив солоних хвиль, як легкі похили кіпарисів.

— Ріпо! — з національною ноткою вилетів старечий голос і впав неприємним контрастом до Ріпиних ніг, випончених, як ноги гірської кізки.

— Ріпо, дитино моя! — деренчав він радісно.

Підвівши руки догори, через поріг переступив щасливий батько.

— Добрий день, тату мій, — і обняла старого.

— Я слухав тебе, дитино! О який я радий! Який я радий, — блькотав він.

— Слава тобі, Єгове, слава тобі, великий! — і зводив до неба сухе обличчя.

— Чи знаєш, Ріпусю? Чи знаєш, кохана? — хвилювався батько. — Чи знаєш, що сьогодні день твого народження? Сьогодні тобі минуло сімнадцять років!

— Знаю, — почувалася сумна відповідь, і на молоді груди Ріпа поклала бородату батькову голову.

— Знаю, тату мій! Знаю, та невесело живи мені... — Батько сполохано забігав очима...

— Що ти, дитино моя, що ти, радість єдина? Хіба-ж цей будинок, завод, люди наші, я сам... Хіба не тобі служить, хіба не тобі належить?

— Не хочу нічого, тату, — почувалася невблаганна відповідь і порізала серце старому.

— Знаю, Ріпусю, знаю, чого треба тобі. Чому-ж сама не скажеш? Все зроблю — для тебе...

— Не треба мені нічого.

Вона зупинилася перед батьком і, ніби глузуючи, з якоюсь ненавистю повторювала:

— Будинок, завод... люди...

Батько мовчав і тільки швидко кліпав повіками, що свідчило про його надто нервовий спан.

— Завод... люди... а жипи я не можу! Мені не вірять. Пам'ятаєте Сашка? Машталірів у нас... Він теж в інспитупі, — і вона, зупинившись, змовкла.

— Що, доню?

— Що? Може, і правду він каже, коли кличе нас грабіжниками.

— Ах, доню моя, хіба їх переслухаєш? Хай!

— Хай? — розгнівано повторила Ріпа: — знаю, ви тільки й думаете про гроші. Протипвне, набридло мені... Чим я гірша від инших?

Батько поводив розгублено очима й не міг зрозуміти її.

— Я повинна вступити до комсомолу!

— До комсомолу? — боязко запнувшись, перепитав її батько.

— Да, я докажу йому!

— Навіщо це тобі, доню? Кинь його! Не нам прохати конюхів! Треба стерпіти. Ти швидко закінчиш інспитуп.

— Не буду терпіти! — вередливо відповіла вона: — я ніколи не дозволю ображати себе. Старого не люблю я більше, ніж він. Не люблю цього. Може, ви й справді грабіжник? Бачте, скільки в нас всього...

Вона голосно стиснула зубами й нахилилася над стіл.

— Ріпа, дочко! Хіба Самійло Крігер був коли бідний. Я працював увесь свій вік! Думаєш, легко нажипи це? І хіба - ж не для тебе, дитино моя, дбав я?... Я можу жипи, як і инші...

— Нічого я не хочу.

— Ріпо, — задрижав, мов старець, батько її, шукаючи своєї вини, не міг знайти, не бачив її...

— Ріпонько, — дибав до неї Крігер, — заспокойся! Не хвилюй мене, мої дні пораховано давно. Я хочу бачити тебе щасливою...

Він обняв дочку і щось довго їй пихо їй розповідав, піднімаючи іноді догори свої зчервонілі од сліз очі...

— Моя доню, — відповідав він їй. — Я так чекав цього свята. Я такий щасливий сьогодні! Дожив... А не вірив...

Крігер ближче горнув до себе Ріпу — не вірив...

— Сьогодні, тату, ще одно свято. Чуєте пісні?

— А, по революція за вікном! Що тобі до неї, Ріпонько? Нехай собі, по їх справа, хай бавляться!

— Тату, не смійте!

— Я знаю... Знаю, знаю, — лашився злякано спарий, не знаходячи чим одповісти, боячись розгнівати її. Я теж не пропи вулиці. Нехай, дали-ж нам жити; я не пропи, але що тобі до них, сонце моє? Хіба-ж ти знайдеш рівню собі пам? Чи зможуть зрозуміти вони тебе?

— Можуть! Не їм, а нам треба зрозуміти їх! — і Ріпа журно похилила голову. Згадала про музінспипуп, про в'їдливе Сашкове обличчя, згадала про його важкі слова, мов музику печали.

«Капіталістів геть! Капіталістів геть!...»

— Самійле Лазаровичу! Сніданок гоповий, беріть панночку!

Підвелися разом обое, і Ріпа сказала:

— Все покину, але піду... — «Мене ображають, але я ненавиджу непманів не менше, ніж Сашко» — думала вона.

Самійло Лазарович хотів щось одповісти й тільки болісно здавив довгу бороду. Погляд важкий, як у смертника, і рясно на бороду слюзи.

— Мені так мало лишилося жици, доню...

— Тату, не перечте! Буде так, як вирішила я.

II

Оля досиділа до кінця лекції й хутко вийшла. В коридорі зустріла Фаню.

— До Марка? — спитала та.

— Да, я давно вже не була. Хочеться бачитись, а все якось не до цього — парашкола, праця на селі, робота в школі, жінвідділ...

Дні були невблаганно короткі, і не одного разу вона зустрічала з книжкою ранки. Вчилася жадібно, мов у спеку воду, пила знання, як сухоземля приймає краплистий дощ; вічно неспокійна, завжди шукаючи, знала: минуть ці два роки, і знову праця: тому образ її — невтомний, і рухи — шверді і впевнені.

«И вся наша краткая жизнь есть борьба»

Вечір... У місті безлюдно й темно, тільки загнутими вулицями в напівтьмі стоять довгі стовби та похмуро, мов у плачі, похилі коні. Оля йшла хутко. Під ногами рипав, наче гризлася сила невідомих звіряп, сніг, та небо розіп'ялось чорним полопном, ладне одразу впаспи й закрипи землю. Полопно прорвалося, і в глибокій далині Оля побачила бліду велику зірку. Вона посміхнулася: колись Марко сказав, ще в загоні по розкуркулюванню:

— Олю, ти схожа на оту пухкасту зірку!

«Може» подумала вона й знову голосно повпорила:

— Може.

Ось уже ріг Н-ої вулиці й будинок — «общезіміє» відвідальних робітників ОК КСМ. У Марковій кімнаті світло. Оля прибавляє кроку й за кілька хвилин радісна в хаті.

— Ага, хоч сьогодні заспала!

Він не встиг сказати щось, як Оля знову перебила:

— Що, злякався? Дрібновласницькі почуття злякала? Ну, чого-ж, вайлушо мій, мовчиш, чого? — Марко щось сказав, і його слова вдарили дисонансом. Він, власне, і не хотів цього, па їх викликав щасливий Олин сміх, і вирвалися вони якось ненароком, непрошено, ніби од когось чужого, далекого...

— Чого-ж, мармузо мій? — і вона швидко стала змінно пискатися до Марка своїм морозяним личком.

— Ну, годі вже, годі, — теплішав Марко. З нього спадав казенно-офіційний налбот канцелярії, він обертається в справжнього, теплого й рідного...

— Ага, що? Хіто може встояти проти кохання жіночого? — побідно жартувала Оля. Вона реготала, і регіт цей наливав ущертв кімнату, копився через двері, вікна, пронизував стіни, розливаючись на все «общезіміє».

В кімнату вскочила, ніби її хтось пхнув у плечі, Ріва.

— Олько, скільки років ти з Марком? — Ріва голосом і рухами робила виклик на її радісний регіт.

— Не пам'ятаю. Клянусь тобі Марксом, не пам'ятаю...

— Марком? — удавано зареготала Ріва.

— Марксом, — і Оля кинула Марка.

— От я й спокійна, — все з тою-ж заздрістю говорила Ріва. Оля нічого не відповіда й пілвки повно посміхнулася.

— Я піду, — ніяковіючи сказала Ріва, і хутко вийшла.

Марко підійшов до Олі й мовчазну й щасливу її пискав до своїх впалих грудей.

— П'ять років, Олю. Чому ж це не стаж. Тоді ти була зовсім дівчинкою. Пам'ятаєш?

— Ні, категорично ні! — зреклася граційно голівкою. Я була великою й дужою, як мужчина! — останнє Оля підкреслила...

— Ти й зараз така. Роздавив би ось... Марко ще пискав, її і панули Оліні очі, як у степах на весняному сонці сніг...

Говорили про минуле, згадували жиптя, напоєне незримою небезпекою з плупаними шляхами, повне глибокого фанатизму й відданості.

Сьогодні вечір спогадів...

— Пам'ятаєш, Марку, коли ми їхали в Кринички? Сніг, віхола... Безмежний степ і темна ніч. На санках під буркою ми, та на передку старенький візник... Що попереду — невідомо, що ззаду — також. То була друга зустріч...

— Не забула? — Оля запулила круглі очі і з теплою усмішкою щасливо прошепотіла:

— Сина хочу!..

Марко чомусь сполохано зирнув на неї й, відчувши ніяковість, спав тихо цілувати її лоб, що високо здіймався над бровами, схожими на розп'ятого кажана.

— А я хочу дочки... Пам'ятай і приймай без дискусій!

— Буде тормаз Вестінгавза, — жартувала Оля. — Сприножимо пвою волю! Марко мовчав.

— Що, злякався?

— Ні, а чого? — одповів Марко, прохи випустивши Олю.

— Не лякайся! Я прохи кохання «до гроба», набридає це, правда - ж?

— Тобі теж? — веселіючи, спитав Марко, мов знайшовши хід із невблаганного муру.

— Мені? Ні!..

— Ну й мені... Я тільки так. Пожартувати прохи. Це - ж можна? Оп, наприклад, із Рівкою...

— Я пуп не перечу!

— А що - ж? — здивувався Марко.

— Таких «конкурентів» (Оля підкреслила цю вульгарніст) мені не спрашно...

Марко мовчав, але розумів, що Оля була права.

— В моїй класі в мене ворогів немає.

— Тоді не спрашно. До міщанки я не піду, це ясно...

— Не зарікайся! Я добре знаю тебе, вірю і, однак, певна, що моя гімнастборка набридла тобі. Схочеться ніжного, нового, і ти підеш...

— Погано ти знаєш мене! Я своєї класи не зраджу! Хіба-ж я можу проміняти своїх п-шів, проміняти себе за випончені папірові квітки міщанки? За м'яке ліжко з мережаним покриванням? Хіба-ж я можу віддати себе за манікюр і золоті серги — цю ознаку дикунів нашої епохи, — із свіжим блиском в очах переконував Марко, але відчувалося, що він переконує не Олю, а себе...

— Набридла тобі я, це знаю... Підеш до другої, — жартувала Оля, але в її голосі відчувалися нові нопки, досі невідомі їм і зовсім далекі од фарсу. Ловив їх Марко, заперечував жартами, а сам відчував знайому

й стару втому, — хотілося чогось нового, а чого — не знав.

— Ні, я справді, я не жартую... Попому знову будеш зо мною...

— І ти повернешся?

— Я й не тікапиму. Після тебе я нічия не буду, — намагалася Оля перевести цю прагедію в щасливий жарт. Марко заховано посміхнувся, і ця усмішка поклатала на його молодих губах нову одміпну рисочку...

— Ні, не піду од тебе!

— Реклама, — регопала Оля. — Тепер добре, а далі що буде — мене мало цікавить! Час уже, — і хутким рухом піднесла Маркові годинника...

— Ходім!..

В хапу сивими клубками пахнув мороз, невдоволено хряпнули двері, і спихло.

Засмучено мовчить одинока кімнапа, з вулиці доліпає дзвінкий і радісний сміх, а йому назуспріч ясні, пухкасті зорі. Багато зір!

III

— Ріпусю, дипино моя! Ріпусю, не сумуй. Я все для тебе... Все, все - е - е, — з древнім коливанням, огидливо, мов на молипві Єгові, п'ягне бат'кво.

— Ви не розумієте нічого. Згубили пул'с жипп'я, ви тільки про завод і гроші. Нащо це мені? Нащо? Вона зняла з руки шмапок золапа й гнівно кинула його. Золапо обізвалося жалібно й боляче вразило серце бат'квоє.

— Ні, не можу! Не можу погодипись! Не пушу тебе.

— Сама піду!

— Як? — аж присів він на тонких ногах. Донька гірко одповіла:

— Піду наймуся нянькою. — Вона важко зідхнула, ніби прощаючись назавжди з чимсь дорогим, і боляче дала:

— Ніщо не зупинить мене. Я хочу! Я докажу всім їм, — і Ріпа заплакала. Ридала, і крізь плач виривалися комусь погрозливі слова:

— Мовчачиму, коли ти кинеш про це думати.

— Піду! Плювати мені на все, — і почала лагодитись. Батько скам'янів.

— Як? — несамовито крикнув він, розметавши пишу. Як? — клацнув ще раз і знов похилився, мов прибитий.

Він нагадував людину, що тільки тепер, ніби прокинувшись зі сну, дізналася про жорстоку дійсність, переконалася в її наявності.

— Донька Самійла Крігера буде служкою? Моя дитина піде наймичкою? Не підеш, не підеш!..

— Піду, — відповідала спокійно Ріпа.

— Ріпо, Ріпонько, куди - ж ти? — в благанні впав батько. Ріпа зупинилася. Вона мовчазно підвела батька од своїх ніг і з обличчям, як серпневий місяць, стомлено й довго крокувала килимом.

Крігер сидів мовчки. Здавалось, що він нічого не думав і тільки жадібно поводив головою за Ріпиною постаттю. Потому Ріпа сіла до роялю. Уважно й довго грала, поринаючи в сумних звуках, поді довго плакала на старечих грудях і все - ж сказала:

— Ні, любий тату, я піду! З тобою не можу лишитися. — І на молоді руки важко впала сива голова. Батько ридав.

«Для чого?», думала Ріпа, і мов, у відповідь, вставало густо, зморщене Сашкове обличчя і його колючі очі. Пригадувала, як колись побив його Іван (машпалір пакож), і спало легче. Пригадала, як Сашко брутально, по-панібратськи говорив про Марка.

«Чи-ж правду казав він? І якщо Марко дійсно з селянськими дівчатами... то яке-ж маєш право розляпуватись?..»

— Ріпо, — несміло підвів голову Самійло Лазаревич. Їдьмо за кордон! Їдьмо, доню, в Америку. Давно кличуть нас, їдьмо, — благав батько, ховаючи невідому думку.

— Ні, не поїду, кінець, — і Ріпа легко пріпнула голівкою. Крігер обхопив руками розкуйовджену голову й важко поклав її до нервових колін. У двері постукала служниця й, не одхиляючи їх, боязко промовила:

— Самійле Лазаревичу, вас питає якийсь пан. Каже — здалеку. Прохає дозволу зайти.

Крігер звелів покликати.

До кімнати ввійшов, ніби легенько влетів, пан Станіслав.

Старий підняв голову. Його обличчя заспигло з радості. Він якусь хвилину мовчав, густо кліпаючи повіками, поводив очима з-під своїх, схожих на старий оспрішок, брів і раптом, мов божевільний, кинувся до Стася. Той прохи одхилився й просп'яг до нього білі в золоті руки.

— Нарешті, милий пане, — приписнув він до себе поляка...

Міцний Стась сміливо підійшов до Ріпи. Він легко перегнув свою рівну постать і басовито промовив:

— Панні Ріпі вітання... Ніби п'ять років тому...

— Я піду, — одповіла вона на привітання й хутко вийшла.

Спась розгублено озирнувся, ніби шукаючи пуп жарту, й не знайшовши відповіді, повернув до батька.

— Заспокойтись, пане, все розкажу.

В комсомольськiм клубі — підсліпувата електрика, брудні стіни й собача температура. Радісно: портрет Лібкнехта і з весняним сміхом комсомольці. Ріпа знала — сьогодні Маркова доповідь, тому й прийшла сюди. Сиділа в купку, «молилася» на нього, слухала уважно, лякаючись розірвати нитку його сміливої думки. Вона ловила його голос, заслухувалась і злегка барабанила по лаві пальцями. Хвилинами відчувала його теплий погляд на собі, і тоді кудись геть зникав холод — було тепло й легко.

Збори закінчилися.

Ріпа спежила, як вийшов він із дзвінками комсомолками і сховався за рогом. Раптом відчула самотність, і груди знизала пуга.

До півночі ходила невідомими вулицями. Зупинялася на розі, де «общезіпіє», хвилювалася, думала:

«Може, зустріну? Зустріну, а що скажу йому? Може, буде реготати, як горбун? Ні, він не буде. Він не такий. А що краще: ввічлива брехня інтелігента чи щирий регіт машталіра колишнього?»

Ходила до важкої втоми й опинилася в студентськiм інтернаті. Всі здивувалися. Розповіла, що кинула батька, і стало легше, тепліше якось.

Ріпа жила в поваришки — край міста десь. До неї що-дня приходив Крігер і благав вернутися додому,

благав до божевілля, падаючи до ніг. Вона - ж, непорушна й спокійна, піднімала батька й мовчки одходила геть. Тоді довго мовчали, і, не промовивши за кілька годин жодного слова, батько крадькома причиняв двері, а Ріпа з полегкістю говорила:

— Ні, не піддамся! Які пропивні вони мені! І доки це буде? Ні за що, — відповіла вона на мовчазне запитання товаришки.

— Гляди, Ріпо, — засперегла та насторожено.

З Крігером часто приходив Спась. Він завжди м'яко підходив до Ріпи, тепло жарпував або тоном, повним глибокої поваги й кохання, благав її пожаліти старого батька.

— Панно Ріпусю, — казав він, — подумайте тільки! У батька немає нічого дорожчого од вас. Він вряпував ваше життя. Тоді - б вас забили, як багатьох інших. Пожалійте! Йому - ж так мало лишилося вже пожити.

Ріпа мовчала, і Спась покійно прощався, складав пробачення за турботи, ще прохав пробачення й другого дня знов приходив.

Завтра, як сьогодні, і сьогодні, як учора.

Спомнювало це Ріпу, а коли не приходили, нудьгувала: звикла до ніжної Спасевої уваги, до його м'яко ходи, до батьківського моління, бо навколо — в клуб і в школі — чужі, холодні всі...

IV

На канатці прогулодесяць. Прийшла Оля й, не роздягаючись, упала на ліжку. Марко був чимсь заклопотаний. Він швидко пробігав «Правду», поглядаючи на ліжку, і про щось уперто думав. Оля не ворушилася.

Її спомлене обличчя, залляте електрикою, було мерпвим, здавалося понко виробленим із крейди.

Марко ще перегорнув якось боязко газету і стих.

За вікном спогнав віпер, назираючи на шибки, і одна з них поненько й одноманітно деренчала. Віпер бився грудьми в холодне скло й, поторгавши його, незадоволено, з сопінням і суворим виппям, пікав вуличками за місто. Повертався ще, напирал міцніше й переможенний пікав знову за місто. Марко слухав, як по черзі приходив він. Віпер приносил привожні думки здалеку звідкись і розкидав їх вулицями.

У двері хтось нервово й раптом затарабанив. На ліжкові важко підвелася Оля.

— Як я спомилася, — винувало сказала вона. Марко пішов одчиняти, бо гуркіп збільшувався.

— Здоров! — бовкнув Сашко, як щось необов'язкове й непопрібне, переступивши порога.

— Товаришу М-м-марко, — випяг боляче він. — Олі видно було, як нервово дрижала його повста нижня губа, пряслися руки, посіпувалося усе обличчя, і аж ходором ходив горб. Марко спокійно запипав:

— Що трапилось? Чого це ти?

— Гади! — вирвав він, намагаючись щось хупко сказати ще, і знову з гиканням повторив:

— Г-г-гади!

— Та що трапилось? — і Марко поклав газету.

— Я прошу тебе завтра викликати секретаря нашої ячейки. Його треба взяти у роботу! Що це таке?

Марко спокійно мовчав, і це драпувало Сашка.

— До чого можна дійти так? — розмахував Сашко непомірно довгими руками.

— Я тебе не розумію, кажи, чого ти розходився?

— Тупоголові! Міщани! Дочку капіталіста! Крігершу в комсомол приймають! — Марко одразу змінив тон, уважно вислухуючи Сашка.

— Я не міг терпіти! Дві години різалися оце! Це — вивихи! Ім'я твоє паскудять. Кажуть, ти принципово «за». Хіба - ж це може бути, га? — Він скажено крикнув і вдарив об стіл кулаком.

— Непію в комсомол! Не дідуть цього! — Його старече, все в зморшках, лице посиніло, і дико почали скакати очі.

Марко заспокоював його, але Сашко не переставав кричати, розмахуючи довгими руками. Руки злітали вгору, як порізані вірвовки, і важко падали... Сашко весь здригував, і дивився на нього було боляче. Оля повернула голову до Марка. Він спокійно зміряв горбуну, перевів очі на неї й пихо сказав:

— Єрунда, розберемося... Не хвилюйся пільки. Ми досить міцні, щоб не кидатися в істерику...

— Щоб не було в комсомолі! Геть непачів!

— Добре, добре, — не встигав відповідати Марко на сорні Сашкових пропозицій.

— Ти - ж прийди, — писнув горбун Маркову руку.

— Добре, прийду.

— У середу, не забудь! Я позвоню ще...

— Прийду, — повторив Марко, звільняючи од Сашка руку.

— Обов'язково прийди, — і з надійною радістю попрощався він із Марком.

— Фанапик, — прохи зневажливо сказав Марко, як пільки грюкнули за Сашком двері. Оля одповіла не зразу.

— Найнормальніший застогне. Ти - ж знаєш її? Вона буває тепер частенько в клубі...

Помовчали... Марко безумовно знав її, але змовчав, удавши, що він не чув, про що спинала Оля.

— Кажуть, що вона з батьком не живе.

— То це значить і можна? — Оля сказала це таким тоном, що не лишав навіть найменших «за» за Ріпу.

— Не знаю... — Знову мовчали...

— Справді, Олю, це — не підход... Я прохи знаю... Розповідали мені... Вона — донька капіталіста; це факт, Сашко машталірів у Крігера, шакож факт. Вона, як і багато інших, не знає старого ладу! Хто росте в наші роки, до старого не вернеться, це ясно для мене. Хіба ми будемо одшповхувати їх? Це об'єктивно...

— Суб'єктивно. Надто суб'єктивно, друже мій, — пожурила його Оля. Яка користь із неї? Це засмічення нашої спілки. Ти легко підійшов, не обміркував, згаряча.

Правда неприємно спробнула Марка, і він розсердився.

— Та нехай її чорт! — одповів із болем він і знову нахилився над «Правдою», — я ще зовсім ніяк не підходив. Оля здивовано стежила за його нервовістю.

— Ти ще симпатії до буржуазії мені пришиєш, чи-стокровний пролетаріате мій, — ехидно нагадав він про її селянське походження.

— Пролетаріат виходить із селянства...

— Знаємо ці наукові істини, — незаслужено колов він Олю.

— І що буржуазія наш класовий ворог, — відповіла вона насмішкувато.

— Ти безумовно будеш вождем, — прохи збавив пону Марко.

— Я була вже, хіба не пам'ятаєш? — Оля підійшла й пихенько сіла біля Марка.

— Хіба я коли вагався в таких питаннях?

— Я шуткую. Сашко й справді фанатик якийсь! Що-ж до Ріпи, то ще не пізно. Постанову одмінити встигнуть.

— Розуміється—відповів Марко, знову погружаючись в газету. Сидів, не розгинаючись, мов не читав її цілий рік. Оля мовчазно стежила за нервовим блиском у його очах, і пізнала в них неспокій і нову печаль.

— Марку, — з глибокою щирістю покликала Оля. Він кинувся, немов слова ці викрили якийсь прикрий злочин. Мовчки підняв очі на її спокійне обличчя й не мав чого сказати. (Буває-ж спан, коли важко говорити). Знову ніяково мовчали...

Він нишпорив думками у клубі. Там завжди з купка зустрічали його сині, прохи скорботні очі. Марко знав, що вона ходила саме слухати його, і в клубі був частіше. Знав її — і все ховав глибоким мовчанням.

V

В комітеті Марко довго розмовляв із завполітом. Гаряче доказував потребу бупи в музінспитупті, доказував і, мабуть, не вірив сам собі.

— Треба, щоб не було помилок. Ми на кордоні, і найменша хиба завпра відома пам,—хвилювався він, ніби це була справа надзвичайної ваги.

— Ну й нехай,—нехотпя згодився поліпос, ніби одштовхнувся од чогось неприємного.

— Нехай, — передражнив Марко.— Поліпос називається. Ти хіба не знаєш, наскільки тепер важливе місцецтво. Що за підход?

— А ну його к чортам!..

— Я двоє засiдань одмiнив, на село не поїхав! Розумiєш,—прохи зняковiв вiн.—Не умнiчай, братак. Там преба бупи.—Вiн ще-б довго говорив, та Павло згодився.

— Iди, чорт iз побою! а я не пiду,—махнув вiн рукою й нахилився над методикою. Марко глянув на його, щось раптом пригадав i прохи зняковiв. Вiн нерiшуче зупинився.

«Невже-ж я тiльки через неї? Нi, к чортам! Пiду додому...» Хупко зiбрав папери в теку i щось довго, непопрiбно вовпузився з шинеллю... «Хопiлося бачипи її, але як? На збори не пiду, її можуть не прийняти й подi?»

— Iдiот,—голосно вилаявся вiн i сiв до столу. Павло оглянувся й нахилився знову. Марко вiдчув у поглядi докiр i зневагу. Йому здалося, що Павло вже догадався.

Та нехай догадається! Яка кому справа до мого особистого життя. Хiба я не вiльний робити, чого бажаю? Пiдвiв очi й поглядом зустрiвся з друкарщицею.

— А чого тобі вже пучипи баньки,—люпував вiн. Та швидко нахилилася, i машинка защебетала веселiше.

До столу смiливо пiдiшов спорож. Вiн прокашлявся й урочисто подав заявку.

— Товариш секретар.—Марко швидко забiгав очима по заявцi.

— Уважте, зробiть, товариш секретар, потому—жистпi нет,—i Макар важно переступив порiг, кинувши останнiй погляд на секретарськiй стiл.

Марко голосно зареготав. Спих i знову зареготав дуже.

— Що таке? — зацiкавився сприманий завполiт...

— Слухай,—Марко розгорнув заявку (подаємо копiю з неї).

Секретарю Окружка КСМУ

Сторожа сего клуба
Макара Ластовецького

Заявленіє

Ввиду того, шчо мне вже спало невиносімо бороться з ізменою, воровством і слепим разгільдьяйством моеї мнімої жини, пов. Діхпяревой, я порішив сїбе переменїть епу жену...

Завполїт розкописто зареготав, підїйшов керсправами і змовкла друкарщиця.

— Мовчи,—перебив його Марко.

— Чудак, ну й чудак!—гоготав Павло.

... на другу, которою я привезу із села чїстокровную большевичку, причом уборка тогда как дворов, так і помещенїй будет проводиться пщяпельней чем тепер, об этом я уж постараюсь, я тольки моеї новой жене прошу преставить должность бїбліотекарші клуба КСМУ так как новая моя будуща жена бившая несколько лет у городі Полтаве заведующей прачешною в хазяїна, которий говорятъ у последнее времяя став відним і деяпельним комунїстом очень будетъ соответствовать своему назначенїю і возможно что і в партїю вона согласитьсѧ уступить. Я лично тоже поступлю у партїю сразу по прїезде з гостей, а дальше будет видно что будет, а пока ходатайствую і прошу преставить будущей моеї жене Любе Василловне Карячкіной должность бїбліотекарші при клубі КСМУ.

Проситель Макара Ластовецький

У дверях з'явилась розкудовчена голова Ласповецького, і хлопці раптом стихли. Макар, очевидно, чув усе, але він був спокійний і, як завжди, поважний.

— Смієтесь, повариші, а міне, говорю, жисті неп. Не могу, потому разве - ж це, говорю, жисть, когда ей одно, а вона, говорю, другое. Ну к чому - ж тогда, повариші, нова політика, к чому, повариш секретар, ежелі неп у нас волі і прочого?

Хлопці презирнулися, і сприманий завполіп, здержуючись прикусив губу.

— Добре, тов. Ласповецький, подождіть прохи.

— Можна! подождвом. Ну знайте - ж, повариш секретар, увійдіть у положеніє, больше жить по - старому то - есть не могу.

— Добре, добре, — запевнив його Марко.

— Жисті неп, говорю, потому й написав, — поводячи плечима, виправдовував себе Макар. — Тепер справедливисть і ослобоненіє всякое, а вона пропів.

— Ну так, — вирішив Марко. — Значить, к чортам міщанське болопо.

— Я піду додому...

— Погано себе почуваю, — відповів він на Павлове здивування. — Скажи, щоб сьогодні не пягали мене. На, — і, списнувши руку, вийшов...

.....

На ячейку прийшли всі. Був шуп ледачий, що завжди лагідно спав на зборах. Махтей, пикаспий і товстий, непосидячий Колька з обличчям гострим, як у щуки, й на диво всім, навіть прийшов ячейковий представник у кубучі тов. Тетерін. Він завжди одмовлявся од зборів своєю перевантаженістю та хворобою на нерви, тому його частіше кликали просто «нервом».

Він поді тільки кривив червону й повстпу пику й голо-
сом важким, із безмежною лінню стяг:

— Хіба-ж не бачите?— Хлопці реготали дужче, але
це його мало турбувало. Працювати не хотів— і не
«злосно», а так, із лінощів. Коли-ж секретар ячейки
робив наганяй, він відповідав:

— Епо-ж не підход. Я не можу по десять нагрук-
зок, — і це завжди постійна, як завчена, відповідь. Але
сьогодні на зборах він згорда високо прима свою пов-
спелезну з обличчям, як буряк, постаць, поводячи очи-
ма, схожими на маленькі, ніби випадково пропкнуті
дірочки. Сидів спокійний, поважний, і на його фоні гор-
бата й суєсплива Сашкова постаць здавалась особливо
кумедною й нагадувала веселу мишу. Він швидко бігав
од одного комсомольця до іншого, про щось радісно
шепотів і єхидно, з розумінням своєї переваги, кидав
у купок глузливі погляди. Там спокійно сиділа Ріпа.
Її очі, не рухаючись, лежали на одному предметові, і вся
вона здавалася скам'янілою...

— Прийде, сам сказав мені! Вже, мабуть, швидко, —
тріумфував горбун, переконуючи своїх «ворогів».

— Якого він чорта прийде! Подумаєш, міжнародня
революція погине, коли ми приймемо чи не приймемо
якусь дівчину! Тепер на дівчат ставка, — тоном, що
не допускав ніяких заперечень, говорив «конпрябас».
(Його кликали так за тягучий і хрипкий голос).

— Непію, а не дівчину! Як у спідниці, так уже й
дівчина!

Тоді на Сашкове хвилювання хтось грубо «зго-
сприв», і всі зареготали.

Маленький і схожий на жучка до столу підійшов
секретар осередку.

— Почнемо, повариші! — Горбун рішуче запропестував...

— Доки не буде Марка, прошу не починаєть!

— Хіба-ж ми самі не вправимося? Подумаєш, світові пипання!

Сашко незадоволено знизав плечима так, що голова майже зовсім зникла в них, і похапливо нахилився.

— Спершу справа про прийом до комсомолу. — Горбун нервово подав Михайлові записку.

— Товариш секретар, записки попім.

Але Михайло не звернув уваги. Хтось ще гукав і драпувався.

— Буза, — надувши червоні щоки й поволі випускаючи з них повітря, — сказав представник із кубучу.

— Починай, нехай опой смичок не волиниєть, — рявкнув повагом «конпрабаса». Веселий регіт покрив оспанні його слова і прохи розрядив атмосферу.

Хтось когось корив, хтось глибоко драпувався, нервово торсаючи паршу. В куточку «конпрабасові» «милли холку». Ще хтось злісно згострив, направляючи віспря на горбатого. Почувся сприманий регіт і одразу стих. Сашко скажено ошкірився.

— Так починаймо!

— Я пропестую! Сказав — прийде, — треба підждаєть, — категорично крикнув Сашко. Його підпримала більшість.

— Спочатку неспірні кандидатури — згодні?

— Добре, — загули всі, і навіть згодився Сашко.

Зачипували анкети й давали запипання. Обговорення йшло мляво. Голосували механічно. Всю енергію й молоду пристраєть лишали на неї: одні, щоб захищати, інші — «ні за що не прийняєть», і всі, щоб спере-

— Почнемо, повариші! — Горбун рішуче запропонував...

— Доки не буде Марка, прошу не починаць!

— Хіба-ж ми самі не вправимося? Подумаеш, світові питання!

Сашко незадоволено низав плечима так, що голова майже зовсім зникла в них, і похапливо нахилився.

— Спершу справа про прийом до комсомолу. — Горбун нервово подав Михайлові записку.

— Товариш секретар, записки потім.

Але Михайло не звернув уваги. Хтось ще гукав і драпувався.

— Буза, — надувши червоні щоки й поволі випускаючи з них повітря, — сказав представник із кубучу.

— Починай, нехай опой смичок не волинить, — рявкнув повагом «конпрабаса». Веселий регіт покрив останні його слова і прохи розрядив атмосферу.

Хтось когось корив, хтось глибоко драпувався, нервово торсаючи парпу. В купку «конпрабасові» «милили холку». Ще хтось злісно згострив, направляючи вістря на горбатого. Почувся стриманий регіт і одразу стих. Сашко сказано ошкірився.

— Так починаймо!

— Я пропештую! Сказав — прийде, — треба підждатьь, — категорично крикнув Сашко. Його підпримала більшість.

— Спочатку неспірні кандидатури — згодні?

— Добре, — загули всі, і навіть згодився Сашко.

Зачишували анкети й давали запитання. Обговорення йшло мляво. Голосували механічно. Всю енергію й молоду пристрасть лишали на неї: одні, щоб захищати, інші — «ні за що не прийняць», і всі, щоб спере-

чались до перемоги. Ще зачитували нові анкети й давали шаблонні питання.

VI

Була п'ята година. Нудьгуючи, Марко ліг із думкою заснути.

«Сьогодні Олі не буде, не прийде ніхто з товаришів, і я просплю. Срунда... Треба-ж бути послідовним...» Він запулив очі, намагаючись заснути, але думки заважали йому надокучливо й уперто, як степова мошка. Пролежав кілька хвилин, уможуваючись і повертаючись на всі боки. Підводився і знов лягав. Близько, ніби в самому вухові, монопомно й швидко вицокував годинник, і його шелеспкі звуки нахабно лізли в голову й драпували Марка. Підвівся і з серцем одкинув годинника. На ньому маленькими спілочками — п'ять хвилин на шосту. «Мабуть, ще не почали», мимоволі подумав Марко й міцно до болю склепив повіки. На чорному фоні весело заскакали мільйони маленьких, жовтеньких кілець. Кільця з'являлися, пливли поволі й зникали, потому знову приходили звідкись здалека, підступали ближче, збільшуючись, пікали й знову поверталися.

Він міцніше злісно писнув очі. Жовтенькі кільця заскакали з більшою силою. Марко безсило зідхнув. Він неприємно покручує голову, намагаючись заснути. Але раптом з'являється величезне кільце, підпливає, і в колі знайома голівка юної єврейки. Роздрапований Марко підвівся. Похнюпо й довго міряв кімнату. Непотрібно і якось особливо гучно клацали закаблуки, нервуючи його, і, щоб розвіяти думки, він узяв книжку. Читав уважно, не підводячи голови, але раптом «ловив»

себе, що він тільки бігав очима по рядках і нічого не розумів. З жорстокістю повертав на прочитану сторінку, уперто читав, але знов «ловив» себе. Так кілька раз. Нервувався й про щось шепотів. Лягав у ліжко і, укритись із головою, ще намагався заснути, але не міг. Тоді він хупко підвівся, винувато якось посміхнувся і похапцем глянув на годинника. Одягався, поспішаючи, заклопотано й надто уважно перевіряв свою зовнішність.

— Оп, — промовив Марко, залишаючи в умовному місті для Олі ключ.

Обережно обминаючи знайомі поштапі, довго ходив, де музінстипупт. Лаяв себе, повертав кілька раз додому і знов, мов чужими ногами, брів до музінстипупту. Пристоював на вулиці, кілька раз перечипуючи вивіску «Державний музінстипупт».

Од лихтаря падав рівними пасмами світ, сприбав на вивісці й драпував Марка. Віпер торсав лихтарі, і вони клали на будинки сірі полохливі пологнища, і од них здавалося, що по ворущаються величезні будинки. Марко зупинився перед головним входом.

«Іпи, чи ні?» І вся поштать — нерішучість і запитання. З залі доносило густе гудіння голосів, та зверху, мов краплистий дощ, падали одинокі звуки рояля. Гув десь конпрабас і змішувався з гудінням зборів. Марко заслухався. Звуки нагадали йому далеке дитинство. Весілля на селі й крутий беріг із диким шепотом лапчастих осококів. «Давно там був», зіхнув він. «У неї сміх осококориний (Марко згадував Олю) і усмішка, як під місяцем вода».

«Ну й ідіот», корив себе Марко. «Ну й чудака я!» Відчув ніяковість і простягся йпи додому, але з-за

рогу раптом з'явилася чиясь знайома постать. Марко швидко збіг східцями й упонув у довгих коридорах. Він поспішав, бо знайома постать йшла за ним.

— Анкета Ріпи Крігер! — Відповідь почулася грізно й неорганізовано. Хтось закликав до порядку, але гамір не вгавав.

— Не треба, не треба!

— Що це за постановка? — розсердився секретар. —
Прошу спокій!

Збори не вгавали.

— Та що — мені доведеться збори розпустити?!.

На лавах незадоволено загузили й разом стихли.

— Кажу Крігер, — розлігся коридором знайомий голос. Марко підійшов до дверей і нерішуче взявся за ручку.

— Я кажу, треба перерву. Він швидко має прийти. —
Було ясно: всі чекали на Марка. В залі здіймався знову галас.

— Да, не можна! Секретар ОКА пропи, — почув Марко виразно Сашків голос.

— Туп не дівчина, а непманша! Треба - ж розуміти це, — гарячився горбун.

— Прийде, прийде! Чого ти хочеш? — знову когось переконував Сашко. Марко тиснув злегка коліном і двері одлетіли. Збори одразу припинилися зовсім. Сашко, побідно підвівся й забігав навколо столу, біля якого стояли Марко й секретар ячейки. Ріпини прихильники спишилися, і їх мовчання здавалося каяттям за ту свіжу помилку, що вони її робили тільки-що. Марко про щось говорив із секретарем.

Ріпа зняла свій погляд із старої лінії, поклатала його туди, де став Марко й знову скам'яніла. Горбатий

Сашко сидів верхи на парті і з очима, схожими пепер на радісний гірський струмок, одбивав глузливо й швидко:

— Не-пі-я! Не-пі-я, не-пі-я! — виступуючи великими кулаками. Секретар закликав Сашка до порядку. Він змовк, але швидко в купку почали суперечку «контрабас» і представник кубучу. «контрабас» важко й лагідно гув, і од цього гудіння дрижала кімната. Біля них умить зібрався гурт. Марка все ще інформував секретар і Сашко, останній мепушився, забігав з усіх боків, гарячився й доказував. Марко ніби ненароком прохи схилив голову в бік Ріти. Здавалося, що він уважно слухав, але нічого не розумів. Це видно було хоч-би з того, що на всі «за» й «проти» його живе обличчя не реагувало ніяк. Інформацію закінчили.

— Товариші! — спокійно почав Михайло. Всі спихли.

— Слово належить секретареві ОКА. — Сашко крупнувся назад і, намацавши очима Ріпу, зробив їй якусь гримасу. Вона-ж, не зводячи погляду з Марка й ніби на Сашків виклик, знялася з місця й спокійно сіла в перших лавах. Марко почував на собі цей погляд і нервуючись, шукав зручної позиції для своїх ніг. Він підняв очі й хотів говорити, але зустрів Ріпин погляд, і швидко нахилився до секретаря. Тоді спитав його про щось зайве й непотрібне, рішуче підвівся й глухим голосом, чужим і дерев'яним, надокучливо й довго повторював пережовані загальниці: Взагалі, власне кажучи, з нашої точки зору, основне завдання, перспективи, підход і ще багато, багато... товк незрозуміло й цілком зайво на цей раз про завдання комсомолу, про комсомольські обов'язки, про міжнародню революцію і важливість правильної лінії що до вузів. Збори уважно,

мовчки слухали, і тільки непокоїлась Ріпа. Завжди байдужа й спокійна до Сашкових штук (як «великі» до «малих»), вона тепер кидала неспокійні погляди на Марка, нервово впиралася поглядом у Сашків горб. Горда й недосяжна Ріпа відчувала швидку поразку, губила рівновагу. Вона хвилювалася. Марко безконечно довго говорив про класовість організації. Сашко, упившись, слухав його, і вся його зігнута постаць горіла невимовною радістю переможця. Марко ще говорив довго, і мертва пиша почала поволі порушуватись неспівим бухиканням, як завжди на поганій доповіді. За ним шарудіння ніг і густе й повне гудіння. Всі тепер думали «не по существу».

— Болтаєт — недоречно загов низько «контрабас», і хпось спримано зареготав.

— Справу я знаю добре, — сказав хвилюючо Марко, ніби одступаючись од безодні. Всі одразу заспигли в напруженні.

— Мені про неї розповів тов. Сашко... — Горбун підскочив із радості й непопрібно замахав комусь руками.

— Да... — зупинився, як глухо зупиняється човен, дійшовши крупного берега. Він трохи помовчав, прислухаючись до внутрішньої боротьби. Та чекання зборів примусило його продовжити.

— Я вважаю, що діло роздули! Не треба було... — зупинився знову Марко, мов обминаючи небезпечне місце. Його позиція нагадувала людину, що пустилась на тонку кригу й, дійшовши до глибокої середини річки, відчула раптом, що крига ломиться.

— Не треба було бузи терти, — збився він на вульгарність і зніяковів — чи од неї, чи од захованої думки...

— Дівчина, як дівчина...

— Тільки непія! — перебив, регочучись, Сашко, і це вривання в Маркову думку вирішило його останні вагання.

— Вона кинула батька, — майже крикнув він і упер свій погляд у прибиту Сашкову постатть...

— Кого й чого нам тепер лякалися? Ми не капта, щоб замикалися... Ми можемо перевиховати. Виправити, — майже кричав він, силкуючись задушити пропест пропи самого себе. Він реагував міцно рухами, і ця ісперична промова багатвом видалась правдою. Серед нерішучих він швидко завойовував прихильників. Перевага була очевидна. Маркові повірили.

Мов приписнутий навіки величезною скелею, вирвапись з якої було безнадійно, Сашко мовчав і тільки злякано й злісно крупив очима.

— Я вважаю... її треба прийняти... Тов. Крігер через кілька місяців червоний спеціаліст...

— Не-пі-я! — ісперично задрижав Сашко. Він схопився й, виправивши кулаки вперед, ладний був кинупися на Марка.

— Призватть к порядку! — крикнув, «як начальство», Марко й відчув глибокий біль.

— Тебе призватть!, — з попроєною силою крикнув горбун. — Геть од революції! Не обкрадай, хай не обсідають, як мухи, не треба! — В залі одразу загомоніли всі...

— Непам продався! Непам!

Сашко гукав дико, розмахував руками й міцно тискав їх до рахіпичних грудей, ніби намагаючись схопити Ріпу за її воскову шию й задушити.

— Не-па-м! — боляче, з кров'ю вигукнув Сашко.

— До порядку! — взявши на себе обов'язки голови, наказав Марко.

— Ти сам без году неділя в комсомолі, а проти других. — І не встиг Марко ще щось крикнути, як горбун злетів із парпи, важко вдарившись горбом, підбіг до сполу й що є сили став гапипи кулаками, розриваючи кімнапу важкими горловими вигуками, подібними до передсмертних. Кричав важко, розбризкуючи густою слиною:

— Продався, продався непам! Непам продався! — Його взяли й силоміць одвели, мов п'яного, до вікна.

.....

— Спавлю на голосування...

— Ми протеспуємо! Голосуй! Голосуй!

Секретар ячейки, схожий на жучка, підпняв одну ногу за другою й не знав, на яку спупити. Авдиторія хвилювалася, і Марко довго й вперто переконував їх. Знову тисячі заязлених слів і полохливий чужий йому голос.

Голосували... Підраховували... Давали запитання Ріпі і знов голосували. Вона сиділа мовчки й не одривала очей од Марка, стежила за кожним його рухом. Він відчував на собі її погляд і ще більше дерев'янів і хвилювався.

— Голосуймо! — сказав в-останнє Жучок. Підводились тричі руки, тричі підраховували. І поді хпось важко, як людина, що зробила надзвичайний злочин і глибоко й щиро каялася в йому, сказав:

— Більшість...

Збори закінчили мовчазно, і всі злодійкувато товпилися в дверях, не розмовляючи.

Похиливши голову, Марко виходив теж мовчки. Було йому тоскно, і разом злила невідома радість.

В темному коридорі його «ненароком» злегенька штовхнула Ріпа. Схопила за руку й гаряче писнула.

Маркові солодко до болю кольнуло серце, і разом десь розпала крига. Його охопила дика радість і глибокий докір сумління. Не зводячи очей, він вийшов на вулицю оспаннім. Поміпив, як знову «ненароком» йому тепло всміхнулася Ріпа.

Вулицею йшов похило...

Згори всміхалися пухкасті зірки, і під ногами, ніби гризлися якісь невідомі звірята, гостро рипав сніг...

В залі порожньо, півки в купку сидить розгніваний Сашко. Йпи йому не хотілося нікуди, бо хто зможе сьогодні одразу переконати його, що Ріпа не запвердяєть. Біля нього з розгубленими обличчями спотіють двоє комсомольців. Постаті винуваті й вираз обличчя прохи безнадійний. Не знали, чим зарадити, і обидва відчували свою вину.

— Ну кинь к чортам, — говорив одривчасто маленький. — Що-ж ти цим допоможеш?

Сашко мовчав, як скам'янілий.

— Я не розумію. Ну чого ти як інтелігентка якась? А може він правий? Я пез голосував «за».

— Дурак; — зідхнув Сашко.

— Всі докази за неї, вона йде чесно, де-ж логіка?

— Я буржуюм не вірю, оп і вся логіка.

— А, махаївщина, — одкинув рукою високий і одвернувся.

— Як знаєш...

— Знаю, що в тебе класове тупоуміє. Видно, що вона щиро до вас, а ти чортом! Хіба це підход!

Сашко підвів зморщене сіре обличчя і, щось твердо вирішивши, сказав:

— Ну ладно, ходім.

.....

Другого дня Марко одержав листа. Він узяв його з такою певністю, ніби знав, так має бути. Вона», пригадував він заповнену Ріпою анкету. Хутко розірвав конверту, пальці злегка дрижали, і папірець теж здригував. Писала Ріпа (літери дрібненькі й чітко виведені).

Дорогий пов. Марку.

Передапи своїх почуттів словами неможливо. Я надзвичайно щаслива, що ви вгадали, що я йду щиро (пишу «вгадали», бо хіба - ж можна знапи, хто, про що і як думає?). Я безумовно виправдаю ваше довір'я. Буду працювати, учипись, учипи інших (коли довірете). Тисну вашу руку. Ріпа.

Р. S. Закінчила, а в грудях слів на десять міпінгів! Я хочу з вами поговорити більше, я така непідгопована, хочу порад, вказівок. Коли не будете сердипись, буду запипувати листівно, хоч це досить скучно. Згодні? Р.

— Да, це кращий доказ! Вона безумовно буде корисна.

— Павло, треба дати нагрузку. На ось...

Завполіт узяв записку й, перечитавши, скептично пробурмотів:

— Ну що я їй дам?

— Але - ж треба перевірити, — зауважив по - секретарськи Марко.

— Да, да, треба, — як навмисне, двічі підкреслив завполіт, і на цьому обговорення закінчилося.

VII

Була вже весна. В небі дзвоном — синя далечинь, і в Маркових грудях — серце годинником.

У місто з далеких хуторських осель — чорноземні подихи. Парує й маниць важкий чорнозем, співає сонце пісню зачаття, вагітніє земля й дише широко, могутньо (а кажуть: святий Петро вівці гонить). Любовно десь гладить її рівні ланими Марків батько.

— Любиць батько мій землю, любиць і кохається в ній. Любиць, бо писав: «весниць уже, Марко, скоро на степ, а чи не забув ти сіяпи чи забув уже землю!» Марко захоплено підвів очі й прийняв позу.

Тепер він нагадував людину з фото, що її немілосердно вицяг провінціяльний фотопрограф.

— Забув, папу мій, — промовив він, як перший любовник просвітянської сцени. — Забув, бо на весні писнув грудьми не до неї, запашної й повної, писну до грудей своїх ніжні перси єврейки. Вбираю її гарячі глибокі подихи, вдивляюся не в безмежну степову далечинь, п'ю, папу мій, глибокі Ріпині очі, п'янію не подихом чорнозему — п'янію в Ріпиних обіймах.

Потому раптом це чуже впало з нього, і думки привожно забилися на далекому минулому, такому рідному, як вузлуваті, спрацьовані руки ненівки, і теплому, як правневе сонце.

«Чи повернусь я шуди, де з'єднує сонце своє рівне проміння з молодими цівками хлібів? Чи буду пам, де безмежним зеленим морем хвилюється праця селянства?» тужно осипались думки й покопилися в безмежні степові простори. Марко важко зідхнув, провів злегка рукою по чолі, ніби намагаючись зняти з нього важку задуму, і знову став рівно ходити по кімнаті.

Раз, два, раз, два. Раз, два, при. Раз, два, при, чотири — крокує вперто, ніби виконує партійний наряд.

В двері боязко постукали й за цим поненький голос :

— Лист до вас.

— Дякую, дякую, — Марко розірвав конверта. Перечитав кілька раз і голосно закінчив:

...сьогодні чекаю, прийди, мій любий.

Таїра.

Він повно посміхнувся й ще повторив пихенько й ніжно: — Таїра...

Лишалося небагато часу, і Марко почав збиратися. Уважно, як ніколи, стежив за собою, хапався й прохи нервував. Хтось раптом і владно написнув двері. Марко хупко і з якимсь острахом обдивився себе, ніби перевіряючи, щоб не лишилося чогось на ньому од Ріпиного листа.

— Мабуть, Оля, промовив він голосно до себе й повернувся до дверей.

В кімнату увійшов секретар ячейки музінспитупу. Марко спривожено забігав очима. Раніше Михайло ніколи не заходив.

«Значить, щось є».

— Здоров, — кинув до нього Михайло. Марко насто-рожено мовчав і прохи нагадував квочку, що, боязко позиркуючи, стежить за шулікою.

— У мене коротко... Ти десь поспішаєш?

— Да... Засідання, — відповідь нерішуча, невпевнена.

— Мені не хотілося порушувати слова, але так, ма-буть, буде вірніше. Справа про тебе особисто. Знаєш?

Марко заперечливо похитав головою і з уданою спокійністю прохав інформувати.

— Чепуха, кажи, що, прямо кажи...

— Сашко подав заяву в ЦКК. Приблизний зміст її... Я-б тільки прохав тебе нікому не казати,

— Це знов про ту непманшу? — зневажливо сказав Марко, і йому спало важко. Його власний вираз був сильнішим од напускного пону.

— Да, про Крігер... Ти - ж, певно, не забудь... Пише, що з особистих мопивів... Розумієш?..

Марко мовчав.

— Він мені перечипував. Я тільки прошу, щоб окрім тебе, ніхто не знав. Добре?

— Я згоден, але що ти гадаєш з ним робити? Він компромітує комсомол! Коли-б це був просто я... По мені-ж про всю організацію будувть думати. Розумієш?

Тепер Михайло мовчав.

— А мое спановище ти знаєш?— Марко прохи запнувся. І щоб врятуватися, він похапцем збіг на грубоваті жарти.

— Я швидко вже батько родини. Пацанок буде.

— Я знаю. Учора бачив Олю. — Марко заклопотано подивився на годинника.

— Ну, я пішов. Я хотів попередити тільки.

— Єрунда, це справа цекамолу, а не КК. Передадуть, я спокійний, а Сашкові може капнуть.

— Ну, на, — і Михайло здавив Маркові руку.

«Що робити?» Він сів біля столу і ввесь пірнув у думки. Спомлено сидів, борсаючись у думках, невідьний з них виплупатись, як муха з павутиння, як сполоханий ппаш із сілвця. Думав довго, але думка шугала одна: зашкулити Сашкові, «призвать к порядку». Але це-ж особисте? Не зроби цього Сашко, зробить хтось инший. Вагався, але думки були вже за містом, де парк. Думки непокірно рвались і зупинялися на Ріпі. Тік - тік, тік - тік, тік - тік — билося серце.

«Але що спілці до того, кого я люблю? Дегенерат! Яке їм діло до мене! Олю я кинути не думаю. Як так... весну і знов повернуся. Кращої од неї не знайду.

У двері легкий знайомий стукіп.

«Оля — чомусь рано сьогодні». Він кинувся одчиняти, відчувши, як засприбало серце і зашаруділи скроні. Увійшла з теплою усмішкою Оля.

— Що, тобі болить щось? Гарячий який, — ніжно поклатла руку. — Голова болить?

— Ні, так, знаєш... — Хопілося розповісти про Сашкову заяву, а думки заховано й уперто пнулися до іншого, злодійкувапо скакали, примушуючи Марка мовчати.

— На засідання треба, — і спокійно обвів нерівний Олин спан.

— Не хочеться? Вірю. Весна, хочеться одпочипи, а у вас вони без кінця...

— Да, — сказав Марко. Він говорив, як говорять не-вільники, як говорять про рахунки в канцелярії, так, ніби це був неодмінний обов'язок, як у старій армії: «так почно», «нікак нет». Оля зморено схилила голову.

— Сьогодні сім місяців, — усміхнулася вона.

— Кидай вже свою школу. Жарко, ти спомлюєшся, кидай, Олю, — недоречливо говорив Марко.

— Я міцна, випримаю.

— Ну, я пішов... — Оля мовчазно згодилася, і її руки ніби впали з Маркових пліч, вона зажурена схилилась на стіл. Марко ніяково вагався.

— Коли повернешся, Марочку?

— Коли? — голос невпевнений і нерішучий, тому й Марко вдає з себе такого-ж спомленого.

— Думаю... не пізніш одинадцятої...

— Сумно мені самій, Марочку, — і це ніби ненароком вирвалося в неї й боляче вколело Марка. Підійшов до неї і злегка холодно поркнувся губами до голови, а хопілося теплоти, ніжності...

Потому рівна хода, знайомий гуркіт дверей і вмивання в коридорі рівних кроків.

Ще довго слухала журно Оля весняну ніч, вдивлялася в рідку пемряву, уперто й неспокійно якось. За вікном гострий, легко хвилюючий дух молодої рослинності, дзвінкий сміх і з головної вулиці сумне гудіння прамваю. Умерли десь у купках коридору рідні кроки, і в пузі над Ріпиним листом Олина постать...

«Може, не гаразд чипати чужі листи?.. Не культурно, по-дикунськи? Мені однаково тепер. Сьогодні стало вже цілком ясно», і впала важко голова...

«Сохне на пичині хміль зелений».

«Чому ховатися од мене? Піпи тепер мені? Мовчазно у глухі степи й ніколи не повернутися, щоб не знав він, де син його буде. Може, життя вже мені не потрібне? Чи, може, сказати прямо, просто. Спокійно вирішити все?! Чи зумію-ж я, чи-ж я не дрібна власниця?»

За містом, де парк, наливається життя. За містом у парку губиться молодість (тому й сумно мені в міських парках).

— Ріпо моя люба, Таїро ніжна, Таїро прекрасна, увесь тобі.

— Ні,— гладить вона Марка.— Не можу. Не можу,— говорить упомянено Ріпа.

— Ніколи,— зовсім п'яніє під її пестощами Марко.

— Ні, не ніколи. Ні,— спадають тихо слова з розкритих уст.— Я не згодна з тими комсомолками... Я можу

з одним пільки побою. — Марко гаряче писнепться до неї, шепоче якісь люті слова...

Спить парк і жито, бо північ, і пільки над вухом пісня комарина: дзі - дзі - дзі...

Одриває з болем руки, прохи одходипть од неї Марко і знову, мов у вогонь, кидаєпться на груди й міцно до млоспи й хвилюючого болю писне її.

Спить парк і жито, і пільки над самим вухом концерт комариний, уїдлиий: дзі - ні - ї, дзі - ні - ї...

Додому приходив спомлений, як побитий собака. Спупав обережно, говорив м'яко й бiльше пошепки. Мовчки підходив до Олі. Тиснув гаряче до себе, як і шу, і всю жагу нездійснених бажань, всю пристрасть молододу оддавав їй. Оля пеж мовчала. Було птяжко до неспями... Хопiлося крикнути, щоб задрижали спiни, щоб упала спеля й роздавила все. Не було сил промовити до нбого, не виспачало сил спинити його, сказати прямо... Мовчала, доки зiв'ялий Марко засипав. А подi...

Хiба - ж кому цікаво бачити людську пугу?

Наше життя—глибоке й повне. Життя наше весняно - буйне!

Хiба - ж кому цікаво бачити людську пугу?

А у вiчнi далi—крила журавлини.

У безмежнi гони—журавлиний крик.

VIII

Першi неприємнi днi для Рiпи минули, i вона гопувалася до вступу в комсомол. Тепер треба, щоб затвердив комiтет—i все.—Обмежений дурень,—говорила вона про Сашка. Зараз, мабуть, i вiн переконався, що

я є корисна для спілки. І справді: од ранку до глухої ночі працювала Ріпа. Клуб, поліпгурток, драмгурток, кіно—скрізь устигає вона, всюди необхідна їй корисна. Полюбили її комсомолята, і тільки Сашко дивився скоса і ще більше їй настирливіше глузував. Спала з неї прохи пиха, зникла кудись легкість, схудла Ріпа, але яскравіше горіли очі, зміцніли рухи. Тепер вона справді нагадувала чарівний сонячник, що знайшов довго шукане сонце.

— Годі,—вирішила вона й кинула «Обществоведение». Хапаючись, закінчила свою чергу—поспішала до клубу.

— Прошу!—сказала, не одгинаючись од підлоги, Ріпа. Низенькі двері рипнули й одхилилися. Через поріг неспіливо переступив Крігер. У старого в очах білб і журний, журний погляд. Докірливе, прохи боязке і благаюче похипування голови.

— Не кидаєш, доню?..

— Живу, то їй маю працювати.—Самійло Лазарович мовчки спав.

— Прошу сідати! Оглянувши скривлений спілець, Крігер злегка сів. Ріпа працювала. Хоч вони їй мовчали, але по-між ними вже панував мир... Самійло Лазарович приходив що-дня, але тільки подивитись на доню, тепер він вже не корив її й не п'яг додому.

— Прошу, прошу! Мабуть пан Станіслав?—звернулася вона до батвкка. Зівнули двері й раптом полохливо зачинилися.

— Ой, пробачте, прошу пробачити мені,—бурмотів за дверима Спась.

— Дурень,—зарегопала Ріпа, і їй зробилося боляче. Батвкко докірливо покрупив головою. Ріпа згодилася з ним, але зовсім не з цих причин. До Стася її п'ягло

якимись незримими рухами. Сумувала, коли не приходив, а приходив – вимагала, щоб швидше йшов.

– Ош і все! Тепер я слухаю вас, – силкуючись передати телефонний тон, жартувала вже Ріпа.

– А старий усе про одно, – заходив здалеку Крігер.

– Коли - ж додому, Ріпонько?

– Не піду, мені й туп добре!

Батько мовчазно й довго дивився на неї.

– Тату, мені потрібні гроші – сто карбованців.

– На комсомол?

– Ні, для комсомолу гроші не потрібні. Коли зароблятиму, віддам.

– А навіщо, не скажеш, доню?

– Не можу. Я колись поверну вам.

– Та йдіть уже... – Спась боязко одхилив двері й низько вклонився. Ріпа зустріла його жартами.

– Ех, ви, нещасний пане!.. Хіба - ж гідно в ноги падає дівчатам! – і злегка попорсала його кучеряву голову. Спась покійно мовчав, а на його обличчі горіла щаслива усмішка.

– Таточку, так мені - ж сьогодні преба. – Спась заховано посміхнувся. Подивившись на Спася, батько одразу підвівся. Ріпа нахилилася над книжкою й чипала так, ніби в кімнаті нікого не було.

– Я піду. За годину принесу тобі.

– Любий, – тепло сказала Ріпа. Батько вийшов.

– Панно Ріпусю, я вам не заважаю?

– Ні, – відповіла вона спримано.

– Дивлюся на вас, згадую, і здається, що за ці п'ять років ви зовсім не змінилися. – Ріпа злегка підвела очі і знов нахилилася. Поляк говорив із теплими нотками, в мінорі, що особливо люблять жінки.

— Вам тільки дванадцять років, а не сімнадцять. Дипина ще. — Вона одклала книжку.

— Я ніколи не забуду того часу, коли ви з Самійлом Лазаровичем були в нас. Це було 1918 року. — Його голос зовсім панув, інпригуючи Ріпу.

— А що? — зацікавившись, запипала вона.

— Я невимовно шкодую, що відпустив вас тоді, — і він раптом снопом упав до Ріпиних колін. Вона пихо одвела його голову. Спась нахилився нижче й жагуче з премпінням цілував кінець її плаптя.

— Киньте, брудне воно! — Але він не слухав.

— Смішний який — порсала Ріпа його голову.

— Ріпусю, моя прекрасна панно.

— Укусите коліно, ай! — скрикнула Ріпа й швидко підвела його голову. Спась відчув її ніжну руку, схопив і довго гарячково пискав її до скронь. Він покірно поклав голову на її груди, і легка Ріпина рука обвила його шию.

— Спасю, хороший, розкажіть мені про ті роки.

Щасливий Спась розповідав про найменші подробиці, а вона мовчки горнулася до нього.

— Я тоді був часто щасливий... Я тоді мало не що-дня примавав на колінах цю маленьку Ріпусю. — Ріпа злегка почервоніла...

— Пустіть, пустіть, безсоромний! — Але Спась приписнув її міцніше.

— Пустіть, — запропестувала Ріпа й раптом вирвалася. Щасливий Спась замріяно сидів у кріслі...

Зупинившись перед ним, Ріпа промовила:

— Мені пора йти...

— Ще хоч на хвилинку лишітьсь!

— Ні, запізнюватись не можна.

— Ви дуже стомлюєтесь, Ріпонько. Не губіть себе!

— Дурненський — засміялася вона з теплого турбування.

— Трохи стомилася — це правда, прошки неприємності є... Знаєте, я ніяк не чекала, що по-між комсомолок панує заздрість, егоїзм і інші прелесті нашої класи, — глузливо зробила вона підкреслення на «прелесті».

— Малоїдейні, — сказав співчутливо Спась, коли Ріпа закінчила оповідати.

— Так, іменно малоїдейні, ви правильно схарактеризували.

— І найгірше (знов співчутливий пон), що у них жодної порядної людини не знайдеш. Дегенерації, просто дурні, егоїсти й шахраї.

— Ви-ж не знаєте їх. — І змовкла. Вона пригадала Марка, і тому одразу паралізувало її рухи.

«Кумедно — була із Спасем, а чомусь увесь час думала про Марка. Фе, пан, пся'крев», — подумала вона.

— Ідіть додому!

— Чого ви, Ріпонько? — простяг він до неї руки...

— Не можна, гетьте! Гетьте од мене! — Він кидав недовірливі погляди і все-ж швидко й покійно вийшов. Ріпа лишилася сама. Думала про Марка й про Стіся. Билася в думках і безсила була вибрати одну.

IX

Марко похапцем одягався. І хоч до засідання було ще дві години, він поспішав. З Олею розмовляв крадькома й мало. Обое знали, з чого така ніяковість, і обое мовчали. Оля за кілька днів мала іти в лікарню, тому дома була щоденно. Її присутність гніпила Марка, але

без неї жиппя свого уявити він не міг. Вона що-дня вирішувала поставити справу одверто і все одпягала. Розумити про все її мовчати було надто важко, але починати розмову було ще важче. Все чекала зручного моменту її сьогодні не випримала.

— Марочку!

Він злякано підвів голову й знову нахилився.

— Я збираюся з побою поговорити.

Марко швидко закліпав повіками. Раптом зчервонів, ніби його обличчя обліпили червоними кружалами. Він пізнав, про що саме вона збиралась розмовляти, і був безсилий щось одповісти.

«Що я їй скажу? Чи-ж повіришь, що без тебе почувую себе покинутим?»

— Да...— зупинився він.

— Досить неприємна тема...

— Знаю.— Марко непопрібно поправив на столі папір і сперся на його ліктями. Оля підійшла до нього, ніжно взяла голову її тихо поцілувала.

— Це природно... Так і повинно бути... Більше нічого... Ну да,— закінчила вона, ніби звертаючись до себе чи стверджуючи свої думки.

Марко нервово повів пальцями по столі, шарпнув чомусь себе рукою і спих. Щоб передати тугу, ридання були безсилі.

— Ні. Я клястись не вмію... Але чим я тебе переконаю в пропивному? Мені тільки тяжко, соромно й ще щось.— Оля мовчазно, вже механічно поглажувала його руку. Прохати пробачення теж смішно. Де вихід, як розв'язати це?

— Я сперечатися не буду. Я була дуже довго щаслива. Не можна-ж бути ненажерою, правда, Ма-

рочку? Перевага за нею. Я кілька раз довго любивалася з неї в клубі. Говорила з нею...

Марко одразу кинувся.

— Ні, не про це, не думай! Про різні справи. Ніжна, вродлива дівчина. Цей вибір я ухвалюю. Правильно...

— Не треба, Олю! Я досить корив себе... Це якось так по-глупому вийшло... Несподівано, незалежно од мене...

— Знаю. Туп розум безсилий.

— Найбільша вина, що я мовчав. Треба було про це раніш сказати. Свою вину визнаю я.

Марко говорив поном важкого докору, повагом, обмірковуючи кожне слово.

— Цілком нормально. Говорити про це не варто. Без слів ясно.

— Повір і тепер без слів. Повір, бо переконали тебе в мене нічим. Я гублю себе — це знаю. — Він списнув зуби, але швидко нижня губа затремтіла, і бризнули непрошені слюзи. Одна, за нею друга, трептя заросили обличчя, падаючи на папір. Оля без слів приголубила Марка. Вони безсилі, надто вбогі, щоб висловити ними все, щоб висловити каяття Маркове.

Після теплих обіймів легко, як ліпнього ранку в степах, як по дощі після денної спеки.

Марко радів, жарпував, вільно розповідав про зустрічі з Ріпою, говорив довго й рідно, як не говорив давно вже. Корив свою нестійкість що до прийому Ріпи в комсомол, шукав причин і вирішив, жарпуючи: «Лучше поздно, чем никогда». Тепер він схожий був на маленького пуспуна, що, скинувши кожуха, ганяє босяком ще вогкою од снігу землею. Марко згадував батька, селянські лани, дитинство.

— Знаєш, Олю, мені так хочеться повернутися до батька, — казав він. Тягне до землі, забути не можу й, коли пізнаю себе, сумую за нивами. Хочеться кинути все, забути про город.

— Романтика, друже мій. Ти дражниш мене мало-росейським спокоїствием, а сам ідеалізуєш село. Пригадай, скільки диха там...

— Та вже час, мабуть. Я пішов. До восьмої години повернуся — спокійно й чітко.

.....
Минав знайомий провулок і вирішив: «кінець. Більше не доведеться ходити, як злодієві, не доведеться ховатись. Треба пільки якось повідомити її. Я обіцяв сьогодні прийти до неї й не сповістити, що не буду, незручно. Може, піти сьогодні в-останнє?.. Анкету одкладемо, нехай помаринується, як інші». Згадав про запит ЦК, спало соромно й важко за Сашка.

«Завтра напишу в ЦК про все, про все, Сашкові розкажу сам. Нічого, ні краплі паїти не буду, інакше ніколи не знапиму спокою. Будуть судити, нехай по заслузі мені, я помилявся». З такими думками він підходив до міського скверу. Останній провулок і — кінець.

Ззаду хтось підкрався легко, як вітер, і враз рука лягла на плече. Він не встиг обернутися, як чієсь теплі уста лягли йому на щоку. Марко розгубився. Од несподіванки він не знав, що й сказати.

— О-о! — протяг він і одвів її руку.

— Марочку, любий!

Він все не приходив до себе й не зменшував кроку.

— Ти кудись поспішаєш? — не одставала Ріта. Марко мовчав.

— У-у який! Сьогодні прийди! Я ніколи не хотіла так бачити тебе. Прийди! — Ріпа говорила запально й швидко.

Марко мовчав і поспішав, ніби намагаючись утекти від неї.

— Я ввесь час ходила. Думала — зустріну десь. Була на нашій міспинці, чекала тебе. Прийди, мій любий. — І Ріпа силоміць спинила його. Навколо ні душі, тільки густі білясті берізки ніжно похипують головами.

— Поспій хвилиночку. — Ріпа розняла руки і влипла в його розгублену постать.

— Хвилиночку посидь, — благала його. — Оттак. Дай сюди бюрократичну приналежність, і вона одібрала теку.

— Руки належать тільки мені — і обвила їх навколо свого стану.

— Прийдеш? — дивилася пильно в очі. Марко хвилювався. Він мовчав, але її наспирливе благання, пеплома й щирість швидко перемогли.

— Прийду, — відповів він, боязко озираючись. Ріпа здавила його руку й швидко одскочила.

— Дивись, кудлапий, — посварилася вона пальчиком, — у мене до тебе надзвичайні справи.

— Ріпо! — покликав Марко. Вона зупинилася...

X

На засідання комітету сходилися активісти. Прийшов Марко, і всі його зустріли щирим здивуванням:

— Чому-ж не прийшов учора?

— Я-ж дзвонив вам... Не міг бути. — Чому не міг, не признавався їм, бо навіть сам не знав. Сам не помітив того, як замість комітету опинився за парком.

— Да, весна — глумилися хлопці.— Навіть до тебе прилипла. Марко нічого не відповідав і намагався якомога більше напустити на себе сухої діловитости.

— Сьогодні про Крігер. Як? Чибудемо розбирати? — спитав заворгінспр.

— Колись-же преба,— відповів байдуже Марко.

— Давай сюди,— не одриваючись од прогляду анкет, звелів він. Перечитав і одклав одну, другу, а далі в синій обгортці «Ріпа Крігер» — категорія «інших». Марко взяв Ріпину анкету й став уважно перечитувати. Він чомусь ще вагався.

— А знаєш, Марку, я проти заходів що до Сашка, — зауважив заворгінспр. — У неї справді якесь темне минуле.

— Як у кожного з нас, — перевів Марко у грубуватий жарт. — 9 місяців у буржуазній самотності.

— Не верно, Марку. Кажуть, що до Польщі з батьком тікала вона.

— Да, це так. Вона-ж ось пише в автобіографії: їй було поді дванадцять років, ти не читав?

— Ну в общем я пропи! Чим вона краща від інших?

— Ладно, голосньом,— відповів легковажно Марко.

До кімнати разом увійшли Сашко й Оля. Марко похапливо взяв газету й непомітно кинув її на Ріпину анкету. Сашко мовчки підійшов до столу й сів. Марко підняв на нього очі й хутко підвівся — його кликала Оля.

— Я піду в лікарню,— хвилюючись, промовила вона. Марко тепло посміхнувся й ніжно здавив їй руку.

— Дивись, щоб доню,— щасливо додав він. Оля почервоніла й легенько вивела Марка в коридор.

— Оп,— прощалася вона.— Тепер іди, ждуть уже.

— Я прийду, — обіщав Марко.

— Коли подзвоню, раніше не треба. — І Оля пішла. Марко довго дивився вслід. Од прощання на устах лишилася рідна меплінь, і хопілося, щоб вона була довго — тому в комітет прийшов, як гукнули.

— Далі хто? — спитав Марко.

— Ріпа Крігер. — Незрима тінь упала в кімнату й застигла на обличчях комітетчиків. На спільці нервово загудзав Сашко й попрохав слова. Він почав пихо й зовсім спокійно.

— Я ще раз заявляю, що приймапи до спілки її не можна. Вона донька наспоящого непмана і в комсомол іде пілвки за - ради кар'єри.

— Це старо, — перебив ЗавЕКО.

— Да, прухляве прохи, ніби не до засідання, — сказав Марко.

Сашко одразу обурился.

— Я од своїх слів не одмовляюся. Марко продався. Всі неприємно презирнулися.

— До порядку!

— Да, до порядку, — роздраповано вигукнув Сашко.

— Ти хіба не знаєш, що в неї й сьогодні живе конпр-революціонер із Польщі? — Марко часпо думав і сам про Спася так, але од цієї «несподіванки» раптом знік-вів і з уданим роздрапуванням гукнув:

— Чому - ж ти в ДПУ не заявив?

— Я зробив уже. Про тебе - ж шуп инша річ...

— Це-ж неможливо! — вигукнув ЗавЕКО. — Коли секретаря ОКА у звязку з конпр-революцією обвинувачують. Що - ж лишається далі?

— А як так виходить, — заявив спокійно горбун. Марко, ряпуючись, вибрав останній шлях. Треба було перейти в наступ.

— Я пропоную додержуватись старої постанови! Прошу оголосити наше пояснення до цекамолу.

Керсправ монопонно перечиспував.

— Чули?—Всі мовчали—говорити було важко.

— Будемо ще раз переглядати анкету?

— Там про все написано, — заявив завполіт.

— Тов. Сашко, що ви маєте ще проти Крігер?

— Нічого. Про неї написано там все, а ось про тебе ні слова. Це треба написати обов'язково. Волочися з нею, скільки хочеш, а в комсомол — чорта пухлого!

— Ні, це неможливо. До порядку, — гнівався ЗавЕКО.

— Категорично заявляю, що я не знав Крігер до засідання вашої ячейки. З якої речі я зацікавлений особисто в її прийомі? Хто цьому повірить? — Чипали ще раз анкету й задавали запитання Сашкові, але він більше не відповідав, а тільки одмахувався руками й особливо на Маркові запитання...

— Як активність її? — Завполіт нехотя інформував, але нічого «проти» не було.

— Тоді що прийнять?

— А ще той факт з конпр-революціонером.

— Уже з'ясовано, — відповів керсправами. — Тільки-що справлявся — він має візу.

— Тоді все. Голосуємо...

— Три «за», — записав керсправами, два «утрималось», два «проти».

— Більшість «за», — об'явив Марко. — Це поставимо на затвердження загзборів.

Сашко щось пробурмотів і збирався вийти. Маркові одразу спало легше: крупний косогір переїхано.

— У мене позачергова справа, — заявив ЗавЕКО.

— Давай! Яка?

— Я пропоную розглянути справу про Сашкову поведінку. Це-ж неможливо. Болтаєт, підриваєа впоритет комітету, а виходить, що все тільки його предположення. — Сашко обернувся і поглядом колючим уперся в ЗавЕКО.

— Ладно, — я зостанусь, розберіть... Я більше не можу.

Спочатку говорив ЗавЕКО, говорив грубо, ображаючи Сашка.

— Дегенератів пребазвільняпти од спілковогоквітка. Це хоч-би рядовий комсомолец, а по активіст — секретар ком'ячейки. Це неприпустимо. Розвал організації, провокація якась!

— Так говорить і Ріта, — посміхнувся Сашко. «Але я переконаний, що я не помиляюся. Знаю, що більшість членів ОКА мене знають, і тобі не вдасться скомпромітувати мене!»

Ще говорили заворгінстр і завполіт. Гарячилися, давали справки. Ставили багато запитань, не слухаючи відповіді на них. Голосували і знов обговорювали.

Марко доказував Сашкові помилки, щиро дивувався його уперпості, радив йому «бросить волинку» й щиро в мінорному тоні, звертаючись до Сашка, закінчив:

— А кому-ж і хто поді повинен вірити, коли ти, мій товариш, не віриш мені? — Тон розмагнічено слізливий, і тому Сашко цілком влучно кинув йому:

— Непманам вір! Прекрасний народ!

Ще говорили. Хтось важко спускав кулаками, і, прохи одхиливши двері, заглядав Макар.

Марко говорив гаряче й тепер вже спавив питання про зняття з нього обов'язків секретаря. Частина товаришів стояли на боці Сашка, але всі щиро дивувалися

що Марко це так гаряче приймає. Обговорення зацяглося до півночі. Голосували недружно й несміливо, ніби спрачуючи чуже життя, не були певні у злочині, що його зробила людина та.

— Я не погоджуюсь з цими хитаннями. Хіба так керівники роблять?—сердився Марко, але керсправами, що йому надокучила ця історія, з полегкістю оголосив:

— Тому Сашка із спілки виключити умовно.

Сашко ввесь час сидів, не рухаючись, і тільки тепер кинувся, як спросоння, важко задвигнів горбом і, не промовивши ні єдиного слова, хупко вийшов.

Засідання бюро на цьому закінчили. Розходилися, мов злодії, несподівано захоплені раннім сонцем. Кожному хотілося швидше сховатися од поваришів, щоб забути, щоб не відчувати докірливого погляду, щоб знайти десь загублене сумління.

Марко-ж поспішав за місто, не думав, чого йшов пуди, а поспішав і швидко знов був у обіймах Ріпи.

— Ріпо,—промовив він несміливо, боячись «видати» себе.—Мені чомусь здається непевним цей Спась. Не подумай, що це ревності. Зовсім инше. Чи не прапиться чогось поганого? Я боюся за пвое життя...

Ріпа захвилювалася. Маркові запитання настигли її невідгодовану, яку степу нападає раптово буряний дощ.

— Я хочу бути одвертою з побою, бо-ж брехати я не вмію,—видала Ріпа векселя,—ти не зрадиш мого кохання...

— «А хто мені дорожчий: він чи Марко?»—думала вона.

— Говори, Таїро, це хвилює мене...

Ріпа ще авансувала кількома хитрими поцілунками і, притиснувшись ближче, розповіла:

— Я не знаю, що мені робити. Я пілки не хотіла-б нічєї смерти й особливо своєї. Я хочу жити й чим я винна, що в батька живе конпр-революціонер.

— То значить — я не помилюся, — важко зідхнув Марко.

— Да, я вчора дізналася, — розпачливо підтвердила Ріпа.

— Разбалакалися... — вона затнулася, щоб краще обміркувати обставини, і далі почала повагом, проціжуючи кожне слово:

— Дізналася вчора (насправді, — прохи раніш) і хотіла одразу бігти до тебе, щоб розповісти, щоб порадились...

— Що-ж, треба повідомити, кого слід...

— Так, — здригнула Ріпа і, щоб заховати цей сполох, обняла Марка.

— Я пілки не хочу, щоб сюди було замішано батька чи мене. Зажди прохи... Треба знайти якийсь вихід... Зажди, мій любий.

Марко писнувся до неї, відчував теплінь її тіла й п'яніючи, обіщав їй...

— Для тебе я зроблю все... — Ще горнувся й завмираючи м'яко, говорив:

— Скажу правду тобі, Таїро, — панув він. — Тепер не буду шати.

Ріпа насторожилась.

— Я прохи не вірив тобі до сьогодні... Я-ж мав право? Ти людина не нашого кола.

— А тепер віриш, віриш тепер? — горіла біля нього Ріпа.

— Вірю, моя весно — і солодко, до потьмарення в очах, пискав її піло.

— Не можна. Не можу, Марочку, мій любий, — і міцніше клала свої уста до нього. Мов божевільний, Марко впав до її ніг, і гаряче уп'явся в тіло.

— Ой-ай. Не можна-ж так боляче!

Ще нервував і благав Марко.

— Ні — сказала вона. — Я дрібна власниця, в мене дрібновласницька психологія. Я другою жінкою бути не можу. Ти-ж любиш Олю?

— Не питай про це! Я обох люблю, однаково обох. Кажу одверто, правду кажу. Ти-ж своя, рідна, ти-ж зрозумієш мене...

— Може, але я так не можу. Я хочу тебе одного, без жінки, чуєш?

Стомлений Марко клав її на коліна голову й довго лежав мовчки, бо говорити було більше ні про віщо.

Згори — димлячою усмішкою зорі, па на сході в розметаних хмарах червоними озерами випливав ранок.

XI

Коли вийти на майдан — над крем'язним будинком схилені прапори. Колись — земська управа, пепер — окружні установаи.

На 3 поверх важким поступом іде Марко (на покажчику значиться — Голова Окр. КК: 3 поверх, кімната Ч. 2). Важко висне Маркова голова. Вона, здається, ось одірветься і з гуркотом покопиться широкими сходами вниз. Тяжкі думи привожать його, мимоволі згадає дні боротьби, мимоволі згадає, бо провів їх разом із п. Рибалкою.

«Ну як піду до нього, що скажу йому?» До претього поверху сховаив уже вдаруге, підходив до дверей ч. 2

й попім, ніби щось згадавши, хутко біг униз. Довго й непопрібно никав коридорами, чипав древні оголошення, що лишилися ніким непомічені з минулих років. Підходив до бачка й жадібно пив воду — йому горіла голова, і сохли губи. До КК викликали на десять годин, прийшов своєчасно, але зайти до Рибалки не міг.

«Може й справді краще покінчити разом з усім? Так буде легше... Хіба я мало попрацював? Досить з мене». Намагався повернути додому, щоб виконати план, і раптом спинявся. Спинявся, бо не знав, куди йти, де сховатися од власного сумління. Розгублений і прибитий, як у ту хвилину, коли ранком ухилився од зустрічі з Рибалкою, бродив довго темними коридорами й думав:

«Брехати йому я не можу. Про все сказати теж не можу, не виспачити сил, і мене не зрозуміє він. А коли й зрозуміє, то чим все це може скінчитися? Вихід один — і я його виконаю...» Він глибоко насунув кашкета й, важко спускаючи, вийшов...

«Смерть — глупе явище, приходиться непрохано, а я сам покличу її». Ішов вулицею, не підводячи очей, не озиралючись, спокійно, з твердим присудом до себе.

«Далі жити немає чого... За все це по голівці не поглядять. Я робив злочин... Я це розумію добре. Розпутатися я не можу...»

Огидливим поглядом зустрічав він «ділових» людей, похапливі авто й бруковані вулиці...

«Яка гидота! Яке противне все воно! Кілька хвилин — і я не буду бачити цієї нікчемності, не буду бачити, не буду чути в'їдливих, нікому непопрібних слів. А Оля?... Дипина моя як? — Назустріч жваві обличчя піонерів і дрібний організуючий шуркіт барабана

Зупинився й довго стежив, доки загін сховався за рогом.

.....

В кімнаті Ч. 2 пиша. Тільки нервово шарпають папери, і вперто на варті революції крем'язна постануть колишнього кочегара. Він іноді підіймає чоло, і двоє теплих, радісних очей зустрічають вас. Тому й рідний, «папашою» для всіх. На обличчі важкими борознами — підпілля й ЧК, і вогнями — радість революції. Над ним в глибоких думках чоло Леніна. Ілліч радісний, бо під ним і по йому живе мільйонне втілення його ідей. Ілліч спокійний, бо парпійне сумління в надійних руках. Він посміхається прохи загадково, і Рибалка, вдивляючись в порплет, спокійно думає:

«Я до кінця (не до смерти, — про смерть він не думає) буду червоногвардійцем революції!» В такі хвилини Рибалка горить, радісно хвилюється, очі займаються теплими слозами захоплення, і такі хвилини — постійний спан старого.

Тяжко Маркові зустріти цей погляд, йому не збрешеш, бо не виспачить сил брехати самій революції, не виспачить сил розповісти йому неправду.

«Може піти?... Ну що я скажу йому? Ні, краще розповісти все». Він підійшов до під'їзду і знов зупинився перед знайомими сходами.

«Да, так краще! Про все... Що буде... Чесно, як було, до краплі...» Відвініше зідхнув і швидше вгору...

Підійшов до дверей й, почувши знайомий теплий голос, зупинився. Рибалка з кимсь розмовляв.

В коридорі, нервуючи, ходив маленький, рудявий чоловічок із довгими рудими вусами. Маленькими пальцями він іноді посмикував за кінчик правого вуса і злякано

озирався, і чи од довгих вусів, чи од невеликого зросту чоловічок нагадував таркана або куклу з кусппрому.

— Я вас знаю, — сказав поненівко чоловічок і підійшов до Марка. Він зупинив на ньому свій погляд і не промовив ні слова.

— Я кулеметчиком був. Пам'ятаєте з панцерником пропи поляків? — говорив чоловічок дрібно й пискливо.

— Так пам'ятаю... А чого ви сюди?

— Я дізнався, що Рибалка живий, і що він тут. Ви ж пам'ятаєте, як ми брали міст?

Марко кивнув спиха головою.

— Коли наш панцерник було розбито — мене й Рибалку одвезли в шил в якусь лікарню.

— Я поді пішов до гармати...

— І теж не бачили більше нашого «папаші»?

— Після того два роки працювали разом у ЧК, — відповів Марко.

— А я й досі не бачив... Коли в лікарні через кілька днів я прийшов до себе, мені оповів лікар, що пов. Рибалка самовільно покинув лікарню...

— Да, він повернувся на фронт із перев'язаною головою...

— І знову командував панцерником?

— Да, доки ми його не загнали при варшавському відступі... Після того він узяв рушницю й увесь час лишався піхотинцем. Знаєш, після поразки днів три ходив як сам не свій. Панцерника не здав. Звелів зняти кулемети, зірвав все в повітря, і одстрілюючись з двома десятками, догнав нас.

— З кімнати вийшов літній чоловік.

— Я тільки на хвилину — застеріг Марко маленького чоловіка і сховався за дверима.

— Ага, синок — зустрів Рибалка. Марко одразу розгубився. Довго зачиняв двері, попробував їх ще раз і підійшов до столу. Важко сів, намагаючись щось промовити, але губи сохли, і враз обважніла голова.

— Оп і добре, що прийшов, — розкажуй. — Марко здригнув і враз пополопнів. — Що з тобою, синок?

— Голова болить, ледве підвівся сьогодні.

Рибалка мовчки, уважно подивився.

— І запізнився тому, — вирвалося непрошено й поклато між ними незримий мур.

«Ні, не зможу сказати... Не буду», вирішив Марко.

— Може, ти завтра прийдеш?

Марко охоче згодився. Він прохи прояснив і, спиха мотнувши головою, швидко підвівся.

— Завтра обов'язково! Треба розібрати, синок! — і списнув його знервовану руку. Марко ще кивнув винувато головою й, порушучи ділову пишу, щільно приписнувши двері, вийшов.

«Єдиний вихід написати про Спася в ДПУ, написати про все одверто до ЦК. Инакше я не зможу завтра говорити з ним. Все до дрібниць, до крихти виявити все треба! Більше не можу, не буду крипитися... А що буде з Таїрою? Я обіщав...» Пригадав останній вечір з нею, згадав Олю й на цей раз вирішив твердо:

«Треба до кінця. На півдорозі не зупинюся...»

День пролетів в якомусь густому тумані. Боліла голова, було нудно сидіти в кімнаті й не виспачало сил вийти на вулицю. Знав і думав:

«Сьогодні криза. Завтра після КК буду знову людина й завтра — ж піду до Олі».

Вже лягав насуплений вечір, коли Марко закінчив заяву в ДПУ. Розповів про все, але хотілося ще гово-

рипи, ще корипи себе, хотілося зовсім звільнитися од бруду й радісно зустріпи завтра. Хотілося щирого ка-
яття перед найближчою, найдорожчою людиною, тому
й писав до Олі.

XII

Моя люба ля!

Я сьогодні вирішив написати тобі одверто і про
все... Тобі я брехати не можу, не посмію. Останніми
днями я пережив надзвичайно багато тяжкого, і зрозу-
міти мене зможеш тільки ти. Люба моя, я про минуле
не пишу, ти знаєш, але не можу також стерпіти, щоб
не признатися за останні дні (та перед цим). Олю, я
вирішив покінчити разом з усім... Ти зрозумієш мене...

Він хутко згорнув папір і підвівся,— у двері хпось
стукав уперто й густо. Двері одхилилися, і до кім-
нати ввійшла Крігер.

— Таїра! — розгублено зустрів її Марко.

— Да... чого ти злякався? Здивувався, що прямо
додому? Знаю, що сам, оп і прийшла.

Потім вона сіла й вередливо промовила:

— Марочку, я більше не можу! Заявляю тобі.— Марко
одразу шурботливо наспорожився.

— Я не можу терпіти грубості! Не переносу їх.
В клуб не піду! Твої комсомолки тільки й уміють шеп-
татися та ображати незаслужено.

— Що трапилося, Таїро, говори!

— Їх навчає Сашко. Доки він буде комсомольцем?
Вони вишукують якісь дикі запитання, щоб тільки до-
казати, що я нічого не знаю. Що це таке? Хто має
право, хто сміє?

— Та що трапилося? — пригорнув її Марко. Легенько схлипуючи, Ріпа оповідала Маркові:

— Пипають про імперіялізм. Що я знаю, де він? Про колоніяльну політику, про неп, про концесії... Ми не вчили. Хай їм чорт, не піду більше. Доки опой машпалір буде пвердити всім, «що зо мною ще неясно». Що їм жарпувати зо мною? Не піду більше, знай!..

— Сашка з комсомолу виключено.

— Правда? — сплеснула радісно Таїра.

— Правда, — повпорив в'яло Марко.

— Чому - ж ти мовчиш, чому не кажеш мені? Чому? — увивається Ріпа, забувши одразу про всі образи.

— Ще справи не закінчено. Передали в Окр. КК.

— Ага! — радісно вигукнула Ріпа. — Значить не зо мною, а з ним не ясно. А мене прийнято? Ти не збрехав, ні? — лашилася до Марка.

— Ні, Таїро...

— От тобі, горбачько, — і вона висунула язика.

— Моя, моя взяла! — підскакувала Ріпа навколо Марка.

— Таїро, — почав несміливо він. Вона спишилася, поклала йому на коліна свої оголені ліктя і заспила в чеканні. В позі, в погляді в неї було щось нове, а що, Марко не зрозумів. Він обмірковував, як найлегше розповісти їй.

— Я, Таїра, — мов кинула виклик після кількох хвилин мовчання і прохи приплющила широкі очі. Сьогодні вони горіли в неї якимсь особливим вогнем: вогким і приваблюючим.

— Я написав до ДПУ...

— Як, ти мені збрехав? — спалахнула вона і раптом скочила на ноги. — Збрехав?

— Ні, я ще не послав...

— А де-ж?—кинулась Ріпа до столу. Первово схопила листа й швидко забігала очима. Чипала нескінченний лист до Олі — Марко попередити не встиг.

— Фе! — злісно одкинула вона. Де донос у ДПУ? Де? Признавайся! — Він мовчав.

— Ну де-ж, чого-ж ти мовчиш? Це так про мене думаєш? — корила Ріпа, мепаяючи очима...

— Я послав...

Ріпа кинулась пікати, але Марко схопив її за руку.

— Пустити, — звільнилася вона од Марка.

— Таїро! — Вона бігла до дверей.

— Таїро, я збрехав тобі. Лист у мене... — Він говорив, шуткуючи, щоб сховати од неї пугу.

— Гадосць, шалапаюшко, — вернулася вона до Марка. Тоді він поном, схожим на благання, промовив:

— Але я пошлю...

— Добре, тільки так, щоб батько і я не були замішані. Розумієш?..

— Я думав про це...

— Я вчора була вдома.

Марко здивовано підвів на неї очі. Помовчали... Заглядаючи їй в очі, Марко підозріло думав:

«Чому-б їй бути там? Мабуть, цей Спась... Справді преба швидше з ним, і, боячись уперяти цю дрібну спадщину од буржуазії, Марко міцно приписнув Ріпу.

— Моя, моя, — говорив він, — і слова звучали вульгарно.

— А Оля? — запитала вона, і далі думка обірвалася. Ріпа згадала про Спаса, і на обличчі, як водяне коло, розійшлася широка усмішка... Вона випростала руки й легко й радісно попяглася:

— Ах! — вирвалося в неї солодко.

Життя — радісна мить, а вчора Ріпа пізнала його вперше...

Після радісних звуків рояля, після повного Шопена в «Polones'i», в шалених обіймах Спася Ріпа пізнала життя, тому й обличчя сьогодні в липневій втомі.

— Я думав про це...

— Думав, — з легким глузуванням, добре захованим в усмішці, відповіла вона... Знову мовчали, і Ріпа з ледве помітною неприємністю поволи звільнялась од Маркових песощів...

— Якась пролепарська любов, — глузувала йому в очі, а в них горіла безмежна щирість і дияча розгубленість...

«Чудачок», думала вона про Марка.

— Так не пошлеш?

— Ми його хутко спровадимо з нашої квапирі, поді можна.

— Добре, я розумію...

— Тоді-ж краще буде, — обняла його сміливо, як не обнімала ніколи.

— Розумієш мене? Як випровадимо...

— Розумію... Розумію, — ще шепотів він, замираючи в премінні.

— Коли вже ми будемо рідними? Коли не будемо ховатися? — дрижав Марко.

— Як ти передумаєш, — зробила вона наголос на «думаєш».

Він од упоми заплющив очі. Голова безсило впала, руки звисли, мов два вірвовчатих уривки, і все тіло його нагадувало розбитий сніп. Ріпа взяла його за руки, підвела їх, але вони впали знов...

— Фі, яка мерпв'ячина!.. — Марко простяг їй руки, і Ріпа поклала його, мов хворого, на ліжко.

Вони довго мовчали. Може тому, що ні про що було гворити, а може слухали пісень.

В кімнаті пиша, і півки з-за стін летять буйні вигуки молодости десятка досить уже хрипких од упоми голосів:

Долой, долой монахов,
Раввінов і попов!
Ми на небо полезем,
Разгонім всех боггов.
Да-ех-її! Долой... долой... монахов!
Ми на небо полезем,
Разгонім всех боггов...

То в кімнаті, де живуть заворг і політос, зібралися комсомольці. Як завжди, після довгих дискусії починаються пісні. В кімнаті вщерть цигаркового диму, жартів, енергії й регопу. І тоді ці досить вбогі «пролетарські» «віпальні», як у жарт називають їх хлопці, обертаються у справжній вертеп. На ліжкові, на вікнах, на столах, навіть на підлозі вільно розлягається братія й дає повну волю завзятій молодості.

— Я поспішаю... Приходь, буду чекапи! Краще, коли все з'ясуеш... Дивися-ж!

Марко якось крадькома посміхнувся й важко зачинив повіки. Лежав, не рухаючись, руки мов зів'ялі, і глибоко провалилися груди.

Була буря, і впало розпрощене дерево.

Гей, нумо, хлопці, славні молодці,
Треба нам в спілку еднатся —
Богу старому й пану гладкому
Годі вже нам поклоняться...

Пiсню заверпали й починали знову і з особливим гордовипим папосом лунали слова:

З боем пройшли ми степ України,
Коней в Дону напували
Під Перекопом ворога били,
Ми й на Карпатах бували...

доліпало, а зверху цей загальний галас покривав здоровий жіночий голос і все виривався впоперек до мопива.

Вийшла на вулицю і, як сполохана перепілка, приожно кинулась додому. Гаятись було ніколи, хоч знала, що Марко спримає своє слово.

«Але де-ж вихід? Що буде із Спасем? Що коли його і не в нас спіймають? Всі-ж знають, що він жив у батька й що-дня приходив до мене...» Коли вперше сказав він їй, прийняла, як щось зичайне чи навіть прохи рідне. Тепер вагалася, злякано билася, і гостро нило в нупрові.

«Як він дізнався?» — думала про Марка. Потому корила себе за одвертість і ще важко думала.

«Він не сперпить, коли довідається про наші справжні взаємини із Спасем. Він одразу видасть його. Я не можу, я не хочу цього... Я нікому не оддам тебе», вимовила вона голосно, і на неї уважно оглянувся якийсь мужчина.

«А що-ж робити?» — спала думка, як загальмований віз. «Скажу йому про все одверто» — думала й сама лякалася.

Дома Спася заспала самого. Він швидко схопився й обвив її своїми міцними руками. Ріпа вагалася. Вона з жахом думала, як злякає його ця неприємна новина.

— Ні, шупт жалощі не до речі...

— Спасю,— звернулася вона тепло. Спась вичікуючи спав.

— В місті знають вже про тебе,— закінчила Ріта, закриваючи долонями своє лице, ніби намагаючись допомогти йому легше перенести цю тяжку новину.

Спась прийняв це спокійно.

— Я сподівався. Вічно таємниця не може ховатися. Я тільки шкодую, що це так раптово й саме поді, коли-б я особливо не хотів цього...

— Пробач мені, Спасю. Я сказала одному. Не думала до кінця, а тепер кажу тобі... Не хвилюйся. Кілька днів він ні за що й нікому не скаже.

— Маркові? — спитав Спась.

— Так. Я йому не могла не сказати.

— Я сподівався,— ще повторив спокійно Спась, і цей спокій вражав і чарував Ріту.

— Ходім до батька,— узяв він її рішуче й поніс до другої кімнати.

XIII

В лікарні невгомний дитячий репеш, важке повітря й безсонні ночі. В риданнях народжується життя і вмирає спаре, до дна випите муками. Похапливо бігають, пораючись біля дішей, схожі на осінні ранки сестри, щохвилино хряпають двері, нервово кличуть дзвінки, і спокійно виміряні роками кроки лікарів, як спад осінніх крапель, як далеке чохання млина.

— Так цілу добу — ніч і день. Два дні я не спала ні хвилини. Стомилася,— розповідає Оля.

— А воно гарненьке... Бач, сердиться,— нахилилася над малятком Фаня. — На тебе схожа? Ні, на Марка. Оля прохи підводиться.

— Знаєш, міщани кажуть, коли донька схожа на батька, буде щасливою.

Коридорами несміливо проходять батьки, вичікують біля дверей і з розгублено-винуватою усмішкою заходять до кімнат, не знаючи, де сісти і як стати. Радісно хвилює й турбує кожного нове й невідоме життя.

— Ходім, Олю, — жартує поваришка.

— Я вже швидко, не хочу більше. Замучать мене, — і вона легко й щасливо посміхається.

— Швидко буде Марко. Знаєш, Фаню, я тобі не можу навіть висловити, як я за ці кілька днів насумував за ним... Глупо якось воно. Знаю, що він переобтяжений роботою, я ж цілком здорова, але важко, що не прийшов ні разу. І чомусь так важко, як ніколи.

— Ага, зникли тепер твої свободні погляди. Значить, без того, хто любить, важко?

— Да, важко — глибоко посміхнулася Оля. Фаня впіймала, цю посмішку, і Оля засоромилась.

— Вийшло, як хотів Марко, але я мало задоволена. Кумедні почуття.

Її кругле обличчя зайшлося радістю, і Оля налилася, як налипі весною каштанові бруньки, готові розірвати останній зимовий одяг, щоб безоглядно кинулись в обійми сонцеві, щоб до безп'яти пипи його теплі пасма.

— От і Марко, — вирвалося в Олі на легкій стукіт.

— Лист вам, — подала сеспра.

— Я піду, — підвелася Фаня. — Завтра о претії годині буду. Я голосую, щоб ім'я — Делекюза!

— Марселбезою буду звати! Ні це не так. Треба, щоб ім'я одбило нашу перехідну добу, — жартувала Оля.

— Тоді може Переходоба?.. Доброход?

— Ні, таке ім'я буде загрожувати конкуренцією кустарям.

— Тоді,— пригадувала, зупинившись у дверях, поварихка. — Непочкою? Згодна? — і, не чекаючи відповіді, хутко скинула на голову кашкет і сховалася за дверима.

— Дивись,— завтра чекаю тебе,— кинулась хвилюючись Оля.

Останні дні чекала Марка. Нерувала, плакала й корила себе за «мягкотелость». Чекала що-хвилини. Як ніколи, обмірковувала розмову з ним і хвилювалася. Все до дрібниці, все передумала життя спільне з Марком. Хотілося розповісти про останні дні, такі важливі в її житті, хотілося спільно радіти народженим життям, жадала бути разом, згадувала минулу теплу ніжність і була певна, що все повернеться знову. Хотілося їй, безсилій, прикутій пепер, узятися за його сміливу руку, щоб знову вперто йти на невідомі мури і в боротьбі не відчувати самотності. Та Марко сьогодні не прийшов. Тому в неї хилився низько голова, і на конверті дрижанням спомнені пальці. Глибоко й повно, як ніколи, як повно хвилює море свою зелену глибіню, схвилювали Олю його чіткі літери. Розірвала конверта, і очі в щасливих сльозах прийняли листа. «Моя любя Ля», прошепотіла вона. Списнула листа й захоплено довго щось шепотіла над малятком, узявши його за ручку. Воно ворушилося й жадібно розкривало рота. Оля підвелася од коліски. Радісно простогнала і знову довго заохано стояла над коліскою.

— Прийди-ж, мій любий! — голос ударився об самотні стіни і вмер.

На щасливу усмішку десь темна хмаринка впала...
Може на хвилинку? Пробіжить холодочок, як у степу
сизою пшеницею, і знов буде сонечко? Ні! Не буде со-
нечка, холоди будуть, бо пуга непрошена обличчя
Олине рясном криє...

Читає вперто. Дихає все важче й важче. Полохливо
зіскакують очі з листа до коліски, назад і вмить:
біле обличчя селянською свипкою — сіре й мертве;
остовпіли очі, і з рук пихим шелестом додолу Мар-
ків лист.

Хипнулася злегка, ніби на дитяче шарудіння. Ще
слабий рух, підійшла й сіла на ліжку, і руки вп'ялися
в подушку...

За кілька хвилин: над мертвим ліжком із безна-
дійним виразом сухий лікар та на сполику лист із
коротким рядком: . . . «я лишаюся з Ріпою...»

Сіримі пасами в кутках лягають важкі міні. З «ро-
ділки» глухим стогоном біль, розміряно-спокійні кроки
лікарів і похапливе чавкання сестринських панпо-
фель.

«Хіба - ж це єдина пуга? Хіба іншої немає», ду-
мав Марко. Було боляче до неспями, важко, немов на
його груди впав увесь світ, але десь у глибині проби-
валася думка: «це розв'язка», брутально нагло вривалася
і спавала між теплими спогадами, кидала його із спа-
рого шляху, з упевненої стежки.

— Що - ж?.. Що - ж? — питав Марко, не розуміючи
до чого.

Дзвонив... Викликав лікаря, щиро хвилювався і гнав
немилосердно думку, що припускала його вину в Оли-
ній смерті.

Прохав сказати про причини, і голос сухий і рівний глухо відповів:

— Розрив серця.

Марко більше не пипав. Не було сил глянути на неї, не було шляхів верстати назад.

— Завтра вранці. До того часу не заходьте, — долетіли з лікарні останні слова. Марко не зрозумів їх і ще довго й цупко примавав трубку, і, не помітивши того сам, кинув він. Бездумно схилився на стіл, прибийшій, поламаній, і порожніми очима, як бувають у божевільних, пнувся за вікно, на вулицю.

Марко чекав на Ріпу. Вулиця стихала, і тільки здалеку плив тоненький дзвін: певно, з якоїсь запліснявілої церкви, древньої, як і це старе козацьке місто.

.....
Над містом уже давно лежала ніч, а Марко все не підводився.

Як кинув спочатку погляд на вулицю, так і скам'янів. Там вросла сьогодні незвичайно темна ніч, і поволі завмирало життя.

Марко чув, як рідко вже хтось спотикався на зле вимощеному бруку або госпро човгав дощатими пропуарами. Він уважно прислухався, ловив знайомі кроки і, переконавшись у них ще важче схилив голову.

«Чому - ж у ці хвилини не прийдеш ти? Тепер покінчено... Не будеш сміятися більше! Радий я, і тяжко мені...» І до журби осінньої, степової приєднувалося нове почуття, що лишилося од дідів - прадідів:

«Може, благання про Спася мало зовсім інше?.. Може, ти обдурюєш мене?» Пригадував останню зустріч із Ріпою, її поведінку, і поді підозріння вмить

випростовувалося й спавало спрункою поспатпю Спася.

Марко пвердо підвівся і, кинувши все, хупко вийшов.

Було вже до півночи. На глухих вулицях пихо й темно. Тільки на рогах, де лихтарі, віпер сумно гойдає широкі міні, та похило звисли кінські голови.

Марко підходив до знайомого будинку. В голові думки роями, і серце привожним дзвоном. Марко рішуче постукав у двері. Ніхто не обзивався. Він ще постукав. З кімнапи почулося скрипіння ліжка й потім важкі кроки. Перед Марком раптом підвелася Спасева поспатп.

— Ріто, — з болем прошепотів він, як тільки боязко одхилилась квапирка.

— Вона вчора виїхала до батптка, — сказала знайома дівчина. Марко, ніби одкинутий чимсь важким, хипнувся назад; не рухаючись із місця, він виказував всею своєю поспатпю недовір'я й здивованістп...

— Я можу вас пустипи! Хочете — подивітпся сами, — знов вилетів знайомий голос і розтав у пемряві. Марко хупко обернувся і, не відчуваючи бруку, кинувся до Крігера.

«Дура», щиро вилаявся він. «Не розумієш, що це повернення тепер може нашкодипи нам! Невже - ж це все через нього?», знову пропливла думка.

Не думав, чоґо ходитп на світанні під ворітпми капіталіста, не думав, чи зручно тепер привожипи Ріту, підбіг і став довго й до болю в пучках надавлювати дзвоника, бити кулаком і тискати двері коліном. Почув сонні кроки, зрадів, готовий розпрощипи двері, щоб злипися з нею.

— Рітонько, одчини!

– Хпо там? – розпягла дівчина, як сірими смужками селянське полопно спелились.

– Мені треба Ріпу Самійловну, – спрого сказав Марко.

– Га?.. Що ви сказали? І чого так рано? – сонно стягла дівчина.

– Покличте Ріпу Самійловну!

– А хіба - ж не можна ранком прийти?

– Я вас питаю про Ріпу Самійловну...

– А я вас питаю, чи не можете ви зайти вранці, як і всі люди ходять. Зайдіть, попрошу я вас, – закінчила дівчина солодким позіханням.

– Я вас питаю... – і Марко здорово гукнув коліном у двері й вилаявся.

– Я прошу вас покликати Ріпу Самійловну, скажіть, що Марко кличе...

– А... Марко, чула. Вони сказали, щоб я вам кланялася... Бач, чуть не забула, – щиро призналася дівчина.

– Дура, мені не ваш поклон. Мені її покличте. Та швидше, доки ви будете позіхати!

– Та вони - ж поїхали...

– Куди, що ти брешеш?

– Їй - богу, поїхали, – щиро забожилася вона.

– Ще вчора... у Польщу поїхали, – помовчавши, ніби прислухаючись, додала.

– Усі – Самійло Лазарович, панночка і Стась і панночка казали: «Ти - ж, як прийде т. Марко, так кланяйся йому».

– Ну, вже? – спитала помовчавши вона.

Обважніло враз піло, повисла голова, і зрадили ноги. Марко сперся на поруччя й пихо сів.

За дверима, прислухавшись, дівчина клацнула замком, і все спихло.

Пливуть чорні думки туманами за Збруч, та лишилося жипптя з Марком непопрібною старістю.

Довго так сидів, не рухаючись. Попім підвівся й пихо, зігнутий, як коромисло, пішов під стіни міської лікарні. Схилився на холодну цеглу в риданні, спав на коліна й головою в стіну.

Лежав під стінами на смітнику, важко здавлював груди, лякався, щоб не вилетів із них глибокий спогін, лякався порушити нічну пишу. Мовчазно зустріли його крем'язні стіни, грізні й спокійні до людини, що в корчах б'ється під ними. Байдужі до людської пуги, горді й недосяжні до пих, хто-б посмів досягти через них до прупарні. Грубим обрубком лежить під стіною Марко, не спогне, не корить себе, лежить, не рухаючись, як живий покійник.

Підвівся він, коли з-за далеких степів гігантськими кроками підходив день. Не підняв голови, не звів очей на прупарню, не озираючись, похило, з обличчям, як спалений чорнозем, пішов у безмежні степи. Постаті важка і схожа на зруйноване пожарище, нервова й нерівна хода. За містом зустрічав знайомих робітників... Гукали його, про щось пипали. Він не чув, не підводив голови й не здіймав очей...

Далеким шляхом, за мільйони гін, помандрував Марко.

У степу – курява... курява.

Шляхами наввипередки віпри сизі хапаються, біжать, здіймають високі темні стовби й пихо шарпають Маркову постаті, ніби глумлячись випереджають її, і знову заходять у спину.

У степу — курява... віпри...
На косогір до обрію — вузьким шляхом Маркова по-
статъ, і над шляхом — права в сумовинні.

Січень — квітень
1926 року

